

*“Biyografiler tarihin atomları
gibidir”*

Sezai KARAKOÇ

UKDE

UKDE KİTAPLIĞI: 121
MARAŞ TARİHİ SERİSİ: 24

Editör:

Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:

ÖNCÜ BASİMEVİ

Kazım Karabekir Cad. No: 85/2

İskitler/ANKARA

Tel: 0.312.3843120

Kapak Tasarım:

Şükran İŞÇİ

ISBN :

978-605-86184-2-8

Baskı Tarihi :

Şubat - 2014

Yazışma Adresi:

Vefa Kitap Kırtasiye

İsmetpaşa Mah. Borsa Cad.

Buket Sitesi Altı No 17/C

Tel: 0.344.225 13 00

KAHRAMANMARAŞ

Serdar YAKAR

MARAŞ MİLLİ MÜCADELESİNDE
HÜSAMEDDİN
KARADAĞ

Kahramanmaraş

2014

Serdar YAKAR: 1965'de Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 1983'de M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümüne girdi. Öğrencilik yıllarında Milli Gazete'de gençlik ve kültür sanat sayfaları hazırladı. "Kadın ve Aile" ve "Gül Çocuk" dergilerinde Yazı İşleri Müdürü, Timaş Yayınları'nda Editör olarak çalıştı. O yıllarda çalışmaları; İslam, İlim ve Sanat, Altınoluk, Kadın ve Aile, Gül Çocuk, Sur, Mavera gibi dergilerde yayınlandı. Vatani görevini 1991'de Güney Deniz Saha Komutanlığı'nda tamamlayıp 1992 yılında memleketine dönerek Kahramanmaraş Belediyesinde memur olarak göreve başladı. Bir süre Belediye Özel Kalem Müdürlüğü görevini vekaleten yürüttü. 1993 yılında atandığı Yazı İşleri Müdürlüğü'nün yanı sıra Belediye Memurları Sendikası (BEM-BİR-SEN)'in şube başkanlığını da yaptı.

Bir grup arkadaşıyla birlikte kurduğu Ukde Basın Yayın ve Organizasyon bünyesinde haftalık "Ukde Haber" gazetesi, ve "Kurtuluş" dergisinin yanı sıra kitap yayıncılığı yaptı. Yerel yayın yapan Yunus TV'de haftalık "Ukde Sanat Edebiyat" programları düzenledi. "Ukde" başlığı altında; "Yorum", "K.Maraş'ın Sesi", "Manşet", "Bugün", "Cesur Haber" ve "Kimlik" gibi bir çok yerel gazetede düzenli olarak yazılar yazdı. Halen "Alkış" dergisinde ve Kahramanmaraş Belediyesi gazetesinde yazmaktadır.

Birçok sivil toplum kuruluşunun üyesi veya kurucuları arasında yer aldı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans programını tamamlayarak "Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri: Kahramanmaraş Belediyesi Örneği" adlı çalışması ile "Kamu Yönetimi Uzmanı" unvanını aldı. Kahramanmaraş yerel mahkemelerinde Belediyecilikle ilgili adli davalarda Birlikçilik yaptı. 2004'te Belediye Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne kurucu müdür olarak atandı.

Kısa bir süre Belediye Terminal Müdürü olarak görev yaptıktan sonra yeniden Belediye Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü kadrosuna atanmış olup evli ve üç çocuk babasıdır.

Yayınlanmış kitap çalışmaları:

1. Memleketime Dair (Tarihi, Ekonomisi, Sosyal Yapısı ile Kahramanmaraş), 1995,
2. Gönül Dostu Mehmed Zahit Koku ve Bağlanma, 1995,
3. Necip Fazıl ve Mücadelesi, 1996,
4. Kurtuluşa Dair Üç Eser (Derleme), 1996,
5. Hayatı ve Mücadelesi İle Hafız Ali Efendi (Yıldırım Alkış ile müşterek, 1998),
6. Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri, 2003,
7. Kahramanmaraş'ta Ceridoğulları, (Ömer Kaya ile müşterek, 2003),
8. İstiklâl Savaşında Maraş, (Yaşar Alparslan ile müşterek, 2008),
9. Âşık Durdu Mehmet Yoksul (Âşık Mahfuzî) Hayatı ve Şiirleri, (müşterek, 2008),
10. Âşık Mustafa Zulkadiroğlu Hayatı ve Şiirleri, (Yaşar Alparslan ile müşterek, 2008),
11. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I-II, (müşterek, 2008)
12. Memleketime ve Şahsıma Dair Bir Hukuk Mücadelesi, 2009,
13. Muhammed Kâmil Ağdaş (Bahçeci Hoca) Hayatı ve Şiirleri, (müşterek, 2009),
14. Maraş'ta Divanından Parça Kalmış Halk Şairleri, (müşterek, 2009),
15. Türk Edebiyatında Maraşlılar, (müşterek, 2009),
16. Seyâhatnâme, Şehir Târîhi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş, (müşterek, 2009),
17. Maraş Meşhurları, (müşterek, 2009),
18. Muhtelif Cönklerden Maraş Halk Şairlerine Âit Şiirler, (müşterek, 2009),
19. Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti, (Arif Paşa'dan, müşterek, 2011)
20. Eski Maraş'ta Âlim Çıkarmış Âileler, (müşterek, 2011),
21. Dostozan (M.Hanifi Sarıyıldız) Hayatı ve Şiirleri, 2012
22. Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkhoğlu Hüseyin, 2012,
23. Maraş-Fransız Harbi Belgeler-Hatıralar (müşterek, 2012)
24. Şeref Turhan'ın Bütün Şiirleri, 2012
24. Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi, 2012,
25. Kahramanmaraş'ın Öyküsü (Mahalle, Cadde, Bulvar, Sokak, Park), 2013

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
HÜSAMEDDİN KARADAĞ VE MARAŞ MİLLİ MÜCADELESİ.....	11
Birkaç Söz.....	17
İstiklâl Savaşında MARAŞ.....	18
İngiliz İşgali.....	18
İngilizlerin Gideceklerine ve Yerlerine Fransızların Geleceklerine Dair Şayialar.....	21
Fransız İşgali.....	23
Maraş'a Guvernör Gelmesi.....	26
Bayrak Hadisesi.....	27
Müdafaa ve Savaş İçin Ulusal Teşkilât ve Tertibat.....	33
General Keret Maraş'ta.....	38
General Keret Protesto Edildi.....	40
Generalin Hükûmet İşlerine Cebren Karışmaya Teşebbüsleri.....	46
Silah Patlaması.....	48
İki Tarafın Bugünkü Savaş Durumları.....	50

Yirmibir Günlük Savaş Hadiseleri.....	53
İki Tarafın 10 Şubattaki Durumları.....	60
Kurtuluş Günü.....	63
Fransızların Maraş'a Geri Gelme Teşebbüsleri.....	65
Mübarek Şehitlerimiz.....	68
Savaşa Devam.....	70
Selahaddin Adil Bey Maraş'ta.....	71
Onbin Kişilik Bir Ziyafet.....	72
(Tarihi Bir Vesika).....	73
Adana, Maraş ve Antep Ahvali Hakkında Behisnili Ziya Tarafından Söylenen Destanın Bir Kısmı.....	75
MERHUM YUSUF ÖZBAŞ BEYİN SUNUŞ YAZISI.....	80
RESİMLER.....	85

ÖNSÖZ

Bu vatan, bu şehir atalarımızdan kalan en büyük miras bize... Biz bugün huzur ve güven içerisinde sokaklarında gezebiliyorsak bu kentin, atalarımızın ödediği bedelin karşılığıdır bu. Peki biz, canıyla, kanıyla ve malıyla bedel ödeyen o abide insanlar için ne yaptık..

Bayram kutlamaları kapsamında atılan nutuklar yeterli mi? Ya da yetmeli mi?..

Hayır... Binlerce kez hayır...

O zor günlerde canını ve malını ortaya koyan o abide insanları her zaman rahmetle anabilmek için onları yeni kuşaklara anlatmamız lazım. Anlatmak için de önce anlamamız...

Yıllar yılı tutan kolumuz, yazan elimiz ve sorgulayan beynimizle bu memlekete, bu kente hizmet eden öncülerimizi araştırmaya hasrettik zamanımızı... Bu yolda yürüdükçe yardımını gördüğümüz insanlar da çıkmadı değil karşımıza... O büyüklerin de yardımını ile eserler ard arda geldi, gelmeye de devam ediyor elhamdulillah...

Elinizdeki bu eser, hikayesi detaylıca anlatılacağı gibi Bitlis'te doğup Mersin'de vefat eden, kökü tâ Balkanlara uzanan bir vatan evladını, Hüsameddin Karadağ'ı rahmetle anmak ve anlattıklarını anlamak için vücuda getirildi.

Daha birkaç ay öncesine kadar Hüsameddin Karadağ hakkında bildiklerimiz tek bir satırı geçmeyecek bir bilgi kııntısı idi. Milli mücadele yıllarında Maraş'ta Baytar (Veteriner) Müdürü olarak görev yapmış ve 1943'de Mersin'de 68 sahifelik "İstiklal Savaşında Maraş" adlı küçük bir eser yayınlamıştı.

Isırcı araştırmalarımız ile merhum Karadağ'ın oğlu Ömer Naci Beyin damadı Seyfettin Seymen Beye ulaşmak kabil oldu. 1943'de yayınlanan eser hakkında bilgi sahibi idiler ama geçen zaman içerisinde kendilerinde de bir nüshası dahi kalmamıştı.

Merhum Yusuf Özbaş eserin bir nüshasını 1947'de A.Saim Emirmahmutoğlu'nun "Demokrasiye Hizmet" gazetesi arşivinde görmüş ve kuracağı müzeye konmak üzere A.Saim Bey'den istemişti. Müzenin kuruluşundan sonra da 1994'de esere bir "sunuş" yazısı ve dipnotlar ekleyerek yayınlamıştı.

Araştırmamızı A.Saim Emirmahmutoğlu'nun arşiv ve çalışmalarına yoğunlaştırdığımızda eserin asıl nüshasının fotokopilerine ulaştık. Seyfettin Seymen Beyden temin ettiğimiz bilgi ve resimlerle de zenginleştirerek küçük ama çok çok önemli olan bu eseri bir kez daha yayınlamaya karar verdik.

Eserin hazırlanmasında 1943'de yayınlanan asıl nüshayı esas aldık. Eserde yer alan üç adet şehit fotoğrafı elimizdeki fotokopi metinde belirgin olmadığı için fotoğrafları yeniledik. Bir de ilgisiz yerlere dipnot olarak konulan Sütçü İmam ve Arslan Beyle ilgili iki notu oradan çıkartarak burada zikretmeyi uygun bulduk.

Fransızların Maraş'a geri gelme teşebbüsleri konu edinildiği bölümün hemen altında Sütçü İmam ile ilgili

şu bilgiler dipnot olarak düşülmüştür. Aynen aktarıyoruz:

“Sütçü Hacı İmam harp başlayınca tekrar Mersine (Maraş olması gerekir) gelmiş ve mücadeleye yine iştirak eylemiş idi. Kurtuluştan sonra fedakârlığına karşı Belediyeye odacı atanmıştı. Abdülmecid Halife olurken Kaledeki Ramazan topu ile 101 pare top atıyordu. Sayının daha ortasında iken top başında barut alır, kendisi de yanar. Zavallı iki gün sonra hastanede vefat etti. Bu suretle son Halife Abdülmecide kurban gitti. Cenazesi Çınarlı Camisi mezarlığına gömüldü.”

Arslan Bey ile ilgili dipnot ise şöyledir:

“Maraş Heyeti Merkeziye Reisi Arslan Bey O günün Sandık köyü (Göksun’un Fındık köyü olması gerekir) ahalisinden Çerkes Abdullah çavuşun oğludur. Harp esnasında Şam Tarablusta Komiser idi. Birinci Büyük Millet Meclisinde Maraş mebusu bulunuyordu.”

Seyfettin Seymen ve Cengiz Karadağ Beylerin verdiği bilgiler ışığında Merhum Hüsameddin Karadağ’ın biyografisi kaleme alınarak Alkış dergisinin 73. Sayısında (Ocak-Şubat 2014) yayınlandı. Ayrıca Kahramanmaraş Belediye Meclisine sunulan bir teklif ile de adının bir cadde, bulvar veya parka verilmesi tarafımızdan talep edildi ve bu talep de kabul edilerek Hüsameddin Karadağ isminin bir parka verilmesi kabul edildi.

Sonuçta isimsiz kahramanlarımızdan birisini daha tanımak ve ruhunu şâd etmiş olmanın mutluluğu ile sizleri Hüsameddin Karadağ’ı tanımaya davet ediyoruz.

Serdar YAKAR

HÜSAMEDDİN KARADAĞ VE MARAŞ MİLLİ MÜCADELESİ

Öldü sanılan bir milletin yeniden şahlanışının öncüsü olan Maraş'ın kahramanlık öyküsü maalesef geçen 90 yıllık zamana rağmen tam manası ile yazılamamıştır. Yazılan küçük notlara, anlatılan hatıralara da sahiplenilememiştir.

Hüsameddin Karadağ'ın "İstiklal Savaşında Maraş" adlı küçük risalesi de sahiplenilmeyen ama milli mücadelemizi birinci ağızdan ve bütün gerçekliği ile dile getiren önemli bir eserdir.

Hüsameddin Karadağ Bitlis'de 1889'da doğmuştur. Babası Mehmet Tevfik Efendi, annesi Nafize Hanımdır. İstanbul Öğretmen Okulu mezunu olan baba Mehmet Tevfik Efendi Bitlis'te görev yaptığı yıllarda dünyaya gelmiştir. İstanbul Veteriner Fakültesini bitirir ve Yedek Subay Veteriner olarak görev alır. I. Dünya Harbinde görev almadığı cephe yoktur. Savaşın son yıllarında Yemen'de görev yapmakta iken Mondros mütarekesi sonrası bin bir zorlukla yurda döner. Balıkesir doğumlu Cemile Hanım ile evlenir. Cemile hanım ile olan evliliğinden 1912'de Ömer Naci dünyaya gelir.

Baytar Müdürü olarak Maraş'ta görev yaptığı yıllarda şehir önce İngilizler, ardından da Fransızlar tarafından işgal edilir. Maraş'ta ne zaman göreve başladığı ve Maraş'tan ne zaman ayrıldığı konusunda

bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız nüfus kayıtlarından edinebildiğimiz bilgiye göre ilk evladı Ömer Naci 1912'de Bitlis de doğmuş, ikinci evladı Dilşat ise 1916'da Maraş'ta doğmuştur. Bu durumda 1916'dan önce Maraş'a geldiği ve detayı ileriki sayfalarda görüleceği üzere 1925'den sonra da Maraş'tan ayrıldığı söylenebilir.

1919-1920 işgal dönemini Maraş'ta yaşar ve yaşadıklarını da kaleme alır. Fransız Governörü Andre Mutasarrıflıktan bir oda talep ettiğinde onun odası boşaltılarak Fransız komutanına tahsis edilmiştir.

Bayrak Olayına katılanlar arasında o da vardır. Gördüklerini ve yaşadıklarını kaleme alır. Maraş'la ilgili daha başka bilgileri de toplar ve hacimlice bir eser meydana getirerek 1925'de Maraş Valiliğine teslim eder. Eser il meclisinde incelenir. Yazılanların hakikate uygunluğu tasdik edilir ve yayınlanmasına karar verilir.

Ne var ki aradan yıllar geçer ama eser bir türlü yayınlanmaz. Ekonomik nedenler öne sürülür. Eserin yayınlanmasına karar verildiği tarih olan 1925'de Maraş valisi Ekrem Bey'dir. Bir yıl sonra Halit Bey gelir. Onun valiliği de ancak bir yıl sürer. Ardından Sabri Bey vali olur. Beş yıl sonra o da gider yerine Bekir Sami Bey gelir. Ancak beş ay valilik yapar ve yerine Arif Bey atanır. Arif Bey'den sonra ardı ardına Fahrettin Bey, Mustafa Adlı Bey, Cemal Gülen Bey, Osman Şahinbaş Bey, Sabri Çıtak Bey, S.Özdemir Günday Bey ve Kudret Kantoğlu Bey'ler Maraş'a vali olarak gelir ve gider. Karadağ'ın eserinden hiçbir iz yoktur. Zaten o da çoktan Maraş'tan ayrılmış, İçel Veteriner Müdürü olmuştur.

Daha fazla beklemeyi yersiz bularak Maraş'a olan vefa borcunu ödemek için kolları sıvar Hüsameddin

Karadağ. Hazırladığı eserinin İstiklal Savaşı ile ilgili olan kısmını kendi imkanları ile yayınlar. Yıl 1943'dür. Eser küçük boy ve 68 sahife olarak Mersin de Ata Çelebi Basımevi'nde neşredilir.

Eser, "Birkaç söz" başlığı altında bir sahifelik bir takdimle sunulur. Bu bir sayfalık takdimde yazar eserin macerasını da anlatır okura:

"İstiklal Savaşı esnasında ve onu takip eden senelerde Maraş'ta Baytar Müdürü bulunuyordum. Mütarekeden sonra Maraş'ta geçen İngiliz ve Fransız işgal hadiselerini ve Fransızlarla yapılan savaşları günü gününe takip ederek notlarımı bir kitap halinde topladım" der. Sonra da devam eder; "Bu kitapla vilayete ait diğer umumi bilgiler birleştirilerek bir eser haline getirildi. Vilayet Umumi Meclisi 1925 senesinde bu kitabın bastırılmasına ve masrafının Hususi İdare'den ödenmesine karar verdi."

Ne var ki gelip giden onca Vali'ye ve aradan geçen onca yıla rağmen eser yayınlanmayınca yazar kendi iradesi ile harekete geçerek eserin sade bir bölümünü, onu da özetleyerek yayınlar. Maksudı; "Milli mücadele tarihinde şanlı sahifeler kaplayacak olan Maraş olaylarını burada canlandırmaktır". Ayrıca bu takdim yazısında; "Kitabın diğer kısımları da imkan hasıl olunca ayrıca neşredilecektir" sözünü verir.

Ne var ki bu gerçekleşmez. Böyle bir eserden Maraş mahrum kalır.

Eserde, "Şahsiyattan içtinap edilecek ve tenkide girişilmeyecektir." Bu genel çerçeveye içerisinde eser şehrin İngilizlerce işgal edildiği 23 Şubat 335 (1919) tarihinde cereyan eden olaylarla başlar.

Sekiz ay devam eden İngiliz işgaline eserde beş sayfa yer ayrılmıştır. Çünkü bu dönemde önemli herhangi bir olay cereyan etmemiştir.

Daha İngilizler şehri terk etmeden 30 Teşrini evvel 335 (30 Ekim 1919) günü şehir Fransızlar tarafından işgal edilir. Hemen ertesi gün de kanlı olaylar başlar. Uzunoluk da kadınlara yapılan sarkıntılık, Sütçü İmam hadisesi, Şeyh Adil tarafında bir Türk'ün öldürülerek kulağının kesilmesi hep aynı güne denk gelmektedir.

Bayrak olayı, müdafaa kararının alınması, silah ve cephane tedariki ve 22 gün süren savaşın gün gün her bir aşaması eserde kısa kısa yer alır. Sahife aralarında Şehit Doktor Mustafa Efendi, Şehit Evliya Efendi ve Şehit Muallim Hayrullah Efendi'nin resimleri de yer alır.

Yazar kurtuluş gününün sevincini şu cümlelerle dile getirir:

“11 Şubat 336 (1920) Çarşamba. Fransızların Maraş'tan çekilmekte ve kaçmakta oldukları daha geceleyin şehrin her bucağına yayıldı ve duyuldu. Sabah olunca herkes seviniyor, herkesin yüzü gülüyordu.”

Hüsameddin Karadağ bu özet eserinin sonunda 19 şehit ismi sayar. Bunların en başında Evliya Efendi gelmektedir.

1943'de Mersin'de yayınlanan bu eser tam 50 yıl sonra Mehmet Yusuf Özbaş tarafından yeniden yayınlanır. Eserin kapağına Şehit Evliya Efendi'nin bir fotoğrafı konmuştur. Yine kapakta “Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi Kurma ve Yaşatma Derneği” ismi yer almaktadır. Eser, Özbaş'ın kurucusu olduğu derneğin yayını olarak neşredilmiştir. Esere Mehmet Yusuf

Özbaş tarafından dört sahifelik bir sunuş yazısı ve dipnotlar da eklenmiştir.

Mehmet Yusuf Özbaş, sunuş yazısında eser ile ilgili bilgi verirken; “Kaç adet bastırıldığı bilinmeyen bu kitabın, Maraş’ta bulunan tek nüshasının, Sayın Saim Emirmahmutoğlu’nun 1948 yılında kurduğu Hizmet gazetesinin arşivinden” temin edildiğini ve “hemşehrilerimizin yararına” denilerek yeniden yayınlandığını belirtmektedir. Ayrıca şu not da kayda değerdir: “Onun Maraş’lı olmayışı, gözlemlerinde ve hükümlerinde kesinlikle tarafsız kalmasını sağladığından, eserin değeri bir kat daha artmıştır.”

Bu önemli eser 2008’de bir kez daha yayınlanır. Bu kez esere daha başka ilaveler de eklenir. Şeyh Ali Sezai Efendi’nin ortaya çıkartılan hatıralarından bir bölüm, Bayrak Olayı, Aşıklioğlu Hüseyin ile Governör’ün karşılıklı diyalogu ve yine hatıralardan yola çıkılarak tespit edilen 71 şehit ve 377 gazinin ismi bu yeni baskıda alfabetik sırayla yer alır.

160 sayfa olarak 2008’de yayınlanan “İstiklal Savaşında Maraş” Yaşar Alparıslan hocam ile şahsım tarafından hazırlanmış olup Ukde Kitaplığı’nın 43. eseri olarak neşredilmiştir.

Gerek eseri kaleme alıp ilk baskısını yaptıran Gazi Hüsameddin Karadağ’ı, gerekse 50 yıl aradan sonra ikinci baskıyı yaptıran Mehmet Yusuf Özbaş’ı rahmetle anıyoruz.

Eserin kaybolmasına gönlü razı olmayan ve Ukde Kitaplığı’nda bir kez daha yayımını sağlayan Yaşar Alparıslan hocama da saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

İSTİKLAL SAVAŞINDA

MARŞ

HÜSAMEDDİN KARADAĞ

İçel Veteriner Müdürü

Ata Çelebi Basımevi

Mersin - 1943

*Merhum Hüsameddin KARADAĞ'ın 1943 yılında
Mersin'de yayınladığı 68 sahifelik
"İSTİKLAL SAVAŞINDA MARŞ"
adlı eserinin kapak sahifesi*

Birkaç Söz

İstiklâl Savaşı esnasında ve onu takip eden senelerde Maraş'ta Baytar Müdürü bulunuyordum. Mütarekeden sonra Maraş'ta geçen İngiliz ve Fransız işgal hadiselerini ve Fransızlarla yapılan savaşları günü gününe takip ederek notlarımı bir kitap halinde topladım. Bu kitap vilayete ait diğer umumi bilgilerle birleştirilerek bir eser haline getirildi. Vilâyet Umumî Meclisi 1925 senesinde bu kitabın bastırılmasına ve masrafının Hususi İdare'den ödenmesine karar verdi. Meclis içinden seçilen bir hey'et tarafından kitap incelendi. Yazılarının vilâyette olup biten olaylara uygun olduğu tasdik edildi. Fakat malî sebepler dolayısıyla kitabın şimdiye kadar bastırılması kabil olamadı. Bu sebeple millî mücadeleye ait kısımlarının ayrıca bastırılması uygun görüldü. Bu kitap Maraş'ın kurtuluş mücadelesi hakkında yazılmış ilk eser olacaktır. Maksadımız milli mücadele tarihinde şanlı sahifeler kaplayacak olan Maraş olaylarını burada canlandırmaktır. Kitabın diğer kısımları da imkân hasıl olunca ayrıca neşredilecektir.

Mersin 1/1/1943

İçel Veteriner Müdürü
Hüsameddin Karadağ

İstiklâl Savaşında

MARAŞ

Büyük harbin mütarekesini takip eden kara günlerde yurdumuzun yer yer maruz kaldığı fuzulî işgallere Maraş şehri de sahne olmuştu. Milli mücadelemiz tarihinde pek parlak sahifeler işgal edecek olan Maraş vukuatının burada tabîî cereyanı takip edilecektir. Şahsiyattan içtinap edilecek ve tenkide girişilmeyecektir.

İngiliz İşgali

Mareşal Allenbi'nin mahut teklifatı üzerine Kilikya da bulunan Türk askerleri Toros'un şimalına çekilmiş, yerlerini İngiliz ve Fransız müfrezeleri işgal eylemişti. Bu arada Maraş da İngilizler tarafından işgal edildi.

23 Şubat 335 tarihinde Antep caddesinden bir İngiliz süvari alayı Maraş'a doğru geliyordu. Bu alay Ermenilerin sevinçli tezahuratı arasında bila vukuat Maraş'a girdi. Alay çarşığı takiben doğruca Amerikan Kollejini ve Kışlayı işgal etti. Karargâh Kollejde kuruldu.

Alayın muvasalatını müteakip bir zabıt Hükümete giderek asayişin temin ve tavrı için mütareke ahkâmına tevfikân Maraş'ı işgal eylediklerini tebliğ eyledi. Mutasarrıf Ata Bey (Merhum Niğde

Mebusu) memlekette emniyet ve asayiş ihlâl eden bir hal mevcut olmadığından kendilerinin bu suretle değil ancak bir misafir sıfatile kabul edilebilecekleri cevabında bulundu.

İngiliz askerlerinin gelmesile kaplarına sığamayan Ermeniler artık alenen husumetlerini izhar ederek Türkler aleyhine tahrikâta ve mefsetetler ikına başlamışlardı. İngilizler bidayette Ermenilere karşı fazla bir teveccüh göstererek onları her suretle himaye eylemeğe kalkışmışlarsa da tevali eden iddia ve şikâyetlerinin doğru olmayıp Türkleri incitmek maksadile uydurulmuş şeylerden ibaret olduğunu anlamaları üzerine onları himaye ve sehabetlerinden sureti zahirede olsun vazgeçerek bitaraflığı iltizam eylemeğe başlamışlardı.

Bu cümleden olarak gûya Ermenilerin tehcirleri esnasında kendilerine karşı yapmış olduğu mezalımdan bahisle eski mutasarrıf İsmail Kemal Bey (Çorum Mebusu) hakkında vaki olan iddia ve şikâyetler üzerine Sivas'ta vali olduğu halde berayi muhakeme Maraş'a celp edildi ve bir müddet sonra da bir otomobile bindirilerek mahfuzan Haleb'e gönderildi. İsmail Kemal Bey'den sonra Çavuş Emîni zâde Ali Efendi de boş bir sebep ile tevkif edilerek Haleb'e sevk olundu. Her ikisi de Halep'te İngiliz Divanı Harb'inde muhakeme edildikten sonra suçsuz oldukları anlaşılınca serbest bırakıldılar. Bu aralık işğal kuvvetleri kumandanı Miralay (Max Andriyo) bir tezkere ile ulemadan Müftü Tekerek zâde Hacı Mehmet Tevfik (vefat etmiştir), Ziyaî zâde Hacı Mehmet Emin (vefat etmiştir), Eytam Müdürü Refet⁽¹⁾, Karaküçük

---

⁽¹⁾ Refet Efendi Mebusluktan istifa ederek Müftülüğü tercih etmiş ve Müftü iken vefat etmiştir.

zâde Hacı Mehmet, Seyyithan zâde Osman, Leblebici zâde Hafız Ali ve Emir Abdülcelil zâde Şeyh Ali Sezai Efendileri karargâhına davet eyledi.

Hoca efendiler Müftü efendinin nezdinde toplanarak beraberce kumandanın yanına gittiler. Vardıklarında Ermeni papaslarını da orada hazır gördüler. Biraz bekleddikten sonra Kumandan içeri girdi ve şu sözleri söyledi:

- Gerek hükûmet ve gerek ahali tarafından Ermeniler hakkında reva görülen mezalim neticesi onların nüfus ve emvalce büyük zayiata düçar olduklarından bahisle bundan sonra kendilerine hiçbir suretle tecavüz edilmemesi için ahaliye vaiz ve nasihatta bulunulmasını tavsiye ve bu tebligata rağmen Ermenilere taarruz ve tecavüz eden kimselerin tedip olunacağını beyan ederek Hindistan da yirmi sene devam eden memuriyeti esnasında İslamları himaye eylediğini ve diğerlerinin tevavuzuna meydan vermediğini ve burada da bitarafane hareketle cins ve mezhep tefrik etmeksizin umumun hukukunu siyanet edeceğini ve memurların adalet ve hakkı takip eylemeleri lüzumunu ve icap ederse kendilerile müşavere etmek fikrinde olduğunu söylemiş ve sözlerine nihayet vermiştir.

Kumandanın beyanatı bittikten sonra Şeyh Ali Sezai Efendi söz alarak icap eden mukabelede bulunmuştur. Bundan sonra kumandana veda edilerek ayrılmışlardır.

İngilizlerin işgalleri zamanında Maraş'ta yazılmağa değer mühim hadiseler olmamıştır. Yalnız kışla civarında bulunan silah ve cephane deposuna el atmışlardır. Bu hadise de şöyle olmuştur:

Antep sancağından hasıl olan lüzum üzerine bir miktar silah istenir. Maraş Şube Reisi de bu silahları gündüz öğle vakti ve açık bir halde bir merkebe yükliyerek yola çıkarır. Silahla yüklü bir merkebin çarşının ortasından geçtiği görülünce Ermeniler hemen işğal kumandanına haber verirler. Kumandan derhal bir otomobil çıkararak silahları çevirir ve müsadere eder. Bu hadise üzerine o zamana kadar Türklerin muhafazası altında bulunan silah deposu İngilizlerin eline geçmiştir. İngilizler bununla da kalmayarak depoda mevcut bütün silahların mekanizmalarını ve kapaklarını alarak Maraş'tan çıkarmışlardır. Kurtuluş zamanında bütün silahlar mekanizmasız olarak ele geçmiş idi.

İngiliz işğal kuvveti bir Hint süvari alayından ibaret idi. Efrat ve zabitlerinin bir kısmı da Müslüman idi.

İngilizlerin Gideceklerine ve Yerlerine

Fransızların Geleceklerine

Dair Şayialar

Teşrini evvel 335 nihayetlerine doğru İngilizlerin Maraş'tan çekileceklerine ve yerlerine Fransız askerlerinin geleceğine dair bir haber duyuldu. Bu haber gün geçtikçe sağlamlaşıyordu. İngilizlerden artık iltifat görmiyen Ermeniler Fransızları dört gözle bekliyorlardı. Fransızların Adana da Türklere yaptıkları mezalim Maraş'ta kendilerine karşı derin nefret hisleri uyandırmıştı.

İngiliz işğal kuvvetinin yerine Fransız işğal kuvvetinin kaim olacağı haberi artık kat'iyet kesp etmişti. Fransızların malum olan mezaliminden müteneffir bulunan halk Maraş'ta behemehal bir ecnebi işğali lazım ise İngiliz askerlerinin burada ipka edilmesini aksi takdirde ileride vukuu malhuz ahvaldan mes'uliyet kabul edilmeyeceğine dair bir telgrafname yazıldı. Bu yazı Ulu Cami'de kürsü önünde Doktor Mustafa Efendi tarafından okundu. Hazır bulunan ahali tarafından tasvip edildi. Telgrafnamenin altı esnaf şeyhleri ve sair kimselerce imza edildi. Telgraf Padişaha, İtilaf Devletleri mümessillerine ve General Allenbi'ye çekildi.

İngilizlerin Maraş'tan çekilmeleri, yerlerine Fransızların gelmeleri İtilaf Devletleri arasında kararlaştırılmış siyasî emellere müstenit olduğundan bu Telgrafname tabiatile cevapsız ve hükümsüz kaldı.

İngiliz işğali sekiz ay devam etmiştir. 30 / Teşrin evvel / 335 tarihinde yerlerini Fransızlara terk ve teslim etmişlerdir.

Fransızların gelmelerinden önce Kadı zâde Hacı Hasan, oğlu Ziya, Vehbi zâde Hasip, Kocabaş zâde Ömer, Kâtip zâde Mehmet, Doktor Mustafa, biraderi Eczacı Lütfi Efendiler Maraş'ta ikameti muvafık bulmıyarak geceleyin Elbistan'a gittiler. Orada Kuvvai Milliye'nin takviyesiyle ve silah celbile meşğul oldular ve Kurtuluş gününe kadar orada kaldılar.

Fransız İşğali

Maraş'ın İngilizler tarafından tahliye ve Fransızlar tarafından işğal edileceği haberi bir zamandanberi efkârı umumiyede büyük bir asabiyet uyandırmıştı. Çünkü Ermeniler İngilizlerden ümit ettikleri derecede memnun kalamadıklarından Fransızların gelmesini Türklere tecavüz ve taarruz için güzel bir vesile ve kendileri için de saadet ve necat telakki ediyorlardı.

30 / Teşrini evvel / 335 Perşembe günü Fransızların Maraş'a girecekleri tahakkuk etmişti. Ermeniler hummai bir faaliyetle istikbal hazırlıklarına koyulmuşlardı. Her tarafta bayraklar hazırlanıyor, tertibat yapılıyordu. Caddenin iki tarafındaki Ermeni evlerinin damları Ermeni kadınlarile dolmuştu. Fransız askerlerinin gelmesi bekleniyordu.

İkindiden sonra Fransız askerlerinin gelmekte olduğu duyuldu. Çok geçmedi, alay göründü, önde kumandanları, arkasında on kadar Cezayir suvarisi bulunuyordu. Bunları yürüyüş kolunda sarı elbiseli, başlarında demir şapkaları bulunan Piyade bölükleri takip ediyordu. Bölüklerin mevcudu pek az idi. Bunları da makineli Tüfek Bölüğü ile ağırlıklar takip eyledi. Bu kuvvetin (300 kişilik) bir Tabur olduğu anlaşılıyordu. Süvarilerle piyadelerin arasında süngüleri takılı iki neferin muhafazaları altında küçük boyda bir de Fransız bayrağı sallanıyordu.

Fransız askerleri damlardaki Ermeni kadınlarının alkış tufanları içinde yoldan geçerken erkekleri de ellerinde Fransız ve Ermeni bayrakları olduğu halde (Yaşasın) diye haykırıyor ve onlarla

beraber sıkışık bir vaziyette Amerikan kolejine doğru yürüyorlardı.

Fransız askerlerinin çoğunu ellik Ermeniler (Türkiyeli) teşkil ediyordu. Bu hal Türklerin hissiyatını son derecede tahrik ediyor, Ermenilerin gururunu da artırıyordu. Bu gün hiçbir hadise çıkmadı.

31 / İlk teşrin / 335 Cuma. Ermeni askerleri üçer dörder kişilik guruplar halinde silahlı olarak çarşı ve sokaklarda dolaşıyorlardı. Akşama doğru Uzun Oluk sokağında hamamdan çıkan bir Türk kadınının peçesini Ermeniler zorla kaldırarak ilişmek istemeleri üzerine orada bulunan Türkler Ermenilere karşı taşlarla mücadeleye girişmişlerse de Ermenilerin tabanca kullanmaları ve o aralık İngiliz süvarilerinin de yetişmesiyle bu mücadele hitam bulur. Fakat yarım saat sonra yine bu yerde ikinci bir hadise çıkar. Bu esnada Uzun Oluk Camisinin müezzini Sütçü Hacı İmam ne olursa olsun diyerek tedarik eylediği bir tabanca ile bir Ermeniye ağır surette yaraladı ve kendisi de o andan itibaren Bertiz köylerine kaçtı. Hacı İmam Ahır dağına aşarken Zeytin'den Maraş'a gelmekte olan bir Fransız müfrezesine İnce bel'de tesadüf ederse de müfreze Hacı İmam'ın kim olduğunu bilmedikleri için yalnız silahını müsadere etmekle iktifa ederler. Hacı da yoluna devam eder gider.

Yine bu Cuma günü Ermeniler Şeyh Adil tarafından bir Türkü öldürerek kulağını keserler. Cenazesi ertesi gün hükûmete getirilerek fotoğrafı alındı.

1 / Son teşrin / 335 Cumartesi. İngiliz kuvvetleri bu sabah Maraş'ı terk ederek Antep istikametinde çekilip gittiler. Geldiklerinde Ermeniler tarafından

büyük bir karşılama töreni yapıldığı halde gittiklerinde kendilerini uğurlamak için kimse bulunmamıştı.

Hacı İmam tarafından vurulan nefer hastanede ölmüş, ölüsü akşam üstü bir tabut içinde ve bir manğa askerin muhafazasında olarak Kale dibindeki Ermeni kilisesine kaldırıldı. Ertesi gün Fransız askerlerinin iştirakile Ermeniler tarafından bir cenaze alayı yapıldı ve ölü gömüldü.

Fransız askerlerinden olan bir Ermeninin öldürülmesi Fransızlarla beraber Ermenilerin de gözünü yıldırmış ve Türklerin manevi kuvvetlerini artırmış idi. Bununla beraber Fransız askerlerinin çoğunun Türk düşmanı olan ellik Ermenilerden ibaret olduğu için Fransız işgal kuvveti geldikten sonra şehirde emniyet ve asayiş bozuldu. Ermeni askerlerinin Türklere sataşmaları artık haddini geçmiş, dayanılmaz bir hale gelmişti. Yerli Ermeniler de bunlardan örnek ve cesaret alarak onlar da şırmarmakta idiler.

2 / Son teşrin / 335. Ahvalın nezaket ve kötülüğü kendisini gösteriyordu. Türkler Antep'te ki Fransız kumandanlığına baş vurarak Ermeni askerlerinin Maraş'ta yaptıkları uygunsuzlukları protesto ettiler. Bu hallere son verilmesi için tedbirler alınmasını rica ettiler. Bununla beraber bu askerler işgal kuvveti arasında bulundukça Maraş'ta emniyet ve asayişin yoluna giremeyeceğini de ilave ettiler. Fransız kumandanlığından alınan tel yazısında bundan sonra vukuatın tekerrür etmeyeceğine söz veriliyordu.

Maraş'a Guvernör Gelməsi

Bundan birkaç gün sonra Adana da bulunan Fransız valisi Miralay Bremond'dan Mutasarrıf Ata Bey ile Beyazid zâde Abdülkadir Paşa'ya ve Şükrü Bey'e ve Kadı zâde Hacı Hasan Efendi'ye gelen tel yazılarında Cebelibereket Guvernörü Andre'nin uhdesine ilaveten Maraş Guvernörlüğünün de verilmiş olduğu ve yanında Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü Beyle Osmaniye eşrafından bazıları ve Dört Yol Müftüsü bulunduğu halde Maraş'a geleceğini, akşam yemeğini Abdülkadir Paşa'nın konağında yiyeceğini sonra Hırlakıyanlara misafir olacağını bildiriyor ve kendisinin hüsnükabül edilmesini tavsiye ediyordu.

Bu günlerde Hükümet konağına Kale'ye resmi günlerde çekilmesi adet olan bayrağın bundan sonra çekilmemesi Fransız kumandanlığından ihtar edilmiş idi. Hükümetçe yapılan teşebbüs üzerine amirlerinden alacakları emre göre hareket edilmek üzere muvakkaten bayrağın çekilmesine muvafakat gösterildi. 22 II. Teşrin 335.

24 Son teşrin 335 Pazar. Guvernör Andre yanında Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü Beyle Belediye Reisi ve bazı eşraf ve Dört Yol Müftüsü olduğu halde Maraş'a geldi. Guvernörün arkasında Fransız üniformasını geymiş bir bölük kadar da atlı jandarmalar bulunuyordu. Jandarmaların ellerinde renkleri karışık flamalar da bulunuyordu. Ermeniler muzikalarla Guvernörü karşıladılar. Bir Fransız bayrağı da Guvernörün önünde Ermeniler tarafından gergin bir halde taşınıyordu. Bu vesile ile Ermeniler yine gülüyor ve seviniyorlardı.

Guvernör doğruca Hükümet konağına giderek Mutasarrıf Ata Beyle görüştü ve Maraş'a Guvernör sıfatile geldiğini anlattı. Mutasarrıf kendisinin bu sıfatla kabul edilemeyeceğini söyledi. Yanında gelen jandarmalar Kale'ye yerleştirildi. Bremond'un iş'arı vechile akşam yemeğini Beyazıd zâde Abdülkadir Paşa'nın konağında yedikten sonra Hırlaklıyanlara gitti. Memleketin ileri gelenlerinden hiç birisi davetli buldukları bu yemeğe gitmediler.

Bayrak Hadisesi

Guvernör Kapiten Andre Maraş'a geldikten sonra ilk iş olarak Hükümet konağında kendisine iki oda ayrılmasını, bu odaların Belediyece döşenmesini ve Kale'de de Bayrak çekilmemesini istedi. Birçok münakaşadan sonra Baytar dairesi ile Nafia odası boşaltılarak 27 Son teşrin 335 Guvernörün emrine hazır bulunduruldu. Ertesi Cuma günü de Hükümet konağına ve Kale'ye Bayrak çekilmedi.

28 Son teşrin 335 Cuma günü sabahleyin Kaleye dikilen gözler orada Bayrağın dalgalanmadığını görüyorlardı. Türkler bundan çok müteessir oldular. Her ne bahasına olursa olsun bu gün Kaleye bayrak çekilmesi için tertibat alındı. Aynı zamanda Ulu Cami ile Sarayaltı ve Çarşıbaşı camilerine sureti aşağıda yazılı beyannameler yapıştirıldı.

ÂLEMİ İSLAMA HİTAB:

*Ey milleti necibei Osmaniye, vaktine hazır ol.
Bin üç yüz küsur senedenberi Hazreti Allahı ve*

Peygamberi zişanını hizmetile razı ettiğın bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına feth ettiğı bir kalenin burcu barusundaki Al Sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi bandıraları konuldu. Şimdi acaba bunu yerine koyacak sende birkaç yüz İslam gayreti hiç mi yok. İğtişaş arzu etmiyelim. Yalnız pür vekar ve azamet olarak ol Al Sancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemali mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Alellah kendi mevcudiyetini gösterecek olursan değil birkaç Fransız kuvveti hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol.

28 Teşrini sani 335

Cuma namazının vakti ermişti, Ulu cami hınca hınç dolmuştu. Osmaniye'den gelenlerin de bazıları camide idi. Ben de birinci safta vaiz kürsüsünün önünde bulunuyordum. Ezan okundu, sünnetler kılındı, hatip mimbere çıktı. İkinci ezan okundu, hatip hutbeye başladı. Elhamdülillah derdemez dışarıda bir gürültü koptu, bu gürültü içeriye de geçti, (*Bayraksız namaz kılınmaz*) sesleri duyuldu. Cemaat camiye boşaltmaya başladı. Bizde herkes gibi ayakkabılarımızı alarak kendilerimizi dışarı attık. Bu esnada mimberdeki tarihi Sancak omuzlanarak götürülüyordu. Artık camide kimse kalmamıştı. Havluda beli iki kat olmuş bir ihtiyar: (*Haydin babam din gavgasıdır bu*) diyerek ellerile halkı ileriye doğru yürütmeye çalışıyordu.

Halkın Ulu Cami'den sancağı alarak kıyama derhal her tarafa yayıldı, dükkanlar bir anda kapandı. Ermeniler büyük bir korku içinde evlerine kapandılar. Ulu Cami'den halk Kale'ye doğru yürüdü, Kalenin

kapıları Governörün jandarmaları tarafından kapanmış idi. Halk Kale duvarlarına tırmandılar ve Kale'ye girdiler, kapılar da açıldı. Meydanlık gazilerle doldu. Al Sancak yerine çekildi. Birkaç el tabanca da atılarak bayrak selamlandı.

Kaledeki iş bittikten sonra halk Hükûmet Konağına yöneldi. Mutasarrıf Ata Beye Fransızların Hükûmetimize ve Bayrağımıza hiçbir suretle müdahalelerini kabul edemeyecekleri söylenildi. Governörün tercümanı ve muavini Vahan isimindeki bir Ermeni de tahkikat için oraya gelmişti. Vahan halka: *(Bu çaput parçasından ne çıkar)* diye bayrağımızı tahkire başlaması üzerine halk tarafından döğüldü ve tabancası müsadere edildi. Jandarma yüzbaşısı Mahmud Bey'in yardımile canını kurtararak çekilip gitti.

Fransızlar Kale'ye Türk Bayrağının çekilmesine mani olmak istedilerse de yerine Fransız bayrağı çekilmemişti. Fakat halk buna boyun eğseydi Fransız bayrağının da çekileceğine şüphe yok idi.

Maraş savaş tarihinde Bayrak hadisesi namile anılan hadisenin cereyanı esnasında Fransız ve Ermeniler tarafından bir karışıklık çıkarılmadığı için bugün kan dökülmedi ve hadise de böylece kapandı.

Akşam üstü Governör yolda Kaymakam Abdullah Beye tesadüf ederek yanına alır ve hadisenin mahiyetini tahkik için Hükûmete Mutasarrıf Ata Bey'in yanına gider. Bir takım sert münakaşalardan sonra ahali mümessillerinin huzuru ile ertesi gün bir toplantı yapılması kararlaştırılır.

29 / Son teşrin / Cumartesi. Mutasarrıf Ata Bey'in daveti ile hocalar, şeyhler, memleketin ileri

gelenleri Belediye de toplandı. Guvernör halk kuvvei işğaliyeye kıyam etmiş olduğu için Belediye dairesine gidemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine toplantı Mutasarrıfın evinde yapıldı. Bu toplantıda Osmaniyeye Mutasarrıfı Hüsnü Beyle Dört Yol Müftüsü Mustafa Remzi Efendi ve Osmaniyenin Hacı Hasan ve Topal Ahmed Ağaları da hazır bulunuyorlardı.

Guvernör söze başladı:

-Ben memleketin umranına ve ahalinin refah ve saadetine çalışıp hakkınızda lutufle muamele edecektim. Çünkü gün kuvvei işğaliye aleyhine kıyamda bulundunuz. Arzu etseydim çünkü gün ahaliyi mitralyoya tuttururdum. Bu yüzden binlerce adam telef veya mecruh olurdu.

Sonra evvela Sağ kolunu ardından Sol kolunu uzatarak:

-Şu kolum kuvvettir, şu kolum da lutuftur. Hangisine sarılırsınız. Yani maksadınız harp eylemek mi yoksa af ve lutuf dilemek midir? Söyleyiniz.

Bunun üzerine Şeyh Ali Sezai Efendi ve diğerleri söz alarak:

-İngilizler burada iken Sancağımıza el uzatmadılar ve Hükümet işlerine karışmadılar. Sancak İstiklâl alametidir. Ahalinin galeyanı bu yüzden olmuştur. Denilerek Ermeni askerlerinin Maraş'a geldikleri günden beri yaptıkları fenalıklar ve Fransızların Adana da yapmakta oldukları facialardan sözler söylenildi.

Bu ifadeler üzerine Guvernör Fransızların güya Adana da halka daima hüsnü muamelede bulduklarını söylemiş ve Osmaniyelileri de şahid

göstermek istemiştir. İki saat süren sonsuz münakaşalardan sonra toplantıya nihayet verildi.

4 / İlk kânun / 335 Pazartesi. Governör Maraş'ta bir iş göremeyeceğini anladı, Antep'e yollandı. İki gün sonra madamasını da aldırdı.

Bu hadise hakkında Maraş Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine şu Tel yazılmıştır:

Dahiliye Nezaretine

Maraş'ta dairei Hükûmete, Kale'ye Cuma günleri keşidesi mutad olan Bayrağımızın erazii meşguleden olması dolayisile badema keşide edilmemesi Fransız kıtaat kumandanlığından bildirilmesi üzerine bu bapta vaki olan teşebbüş ve muhabere neticesinde mezkûr Sancağın keşidesi temin ve keyfiyet evvelce arz edilmiş idi. Âhiren Maraş'a bilvürud Cebelibereket ve Maraş Sancakları Governörü sıfatile dairei hükûmette müttehiden çalışacağını beyan ve hükûmetten daire tahsisini talep eden Cebelibereket Governör Militeri Kapiten Andre bu Sancak mes'elesini tekrar etmiş ve vaki olan teşebbüsata rağmen giden Cuma günü yalnız hükûmete Bayrak keşide ettirilip Kale'ye keşide olunmamış idi. Bu hal galeyânı ahaliyi badi olarak Cuma namazı vaktinde Camii kebirde toplanan cemaati islamiye mümberdeki Sancağı müsteshaben Kale'ye azimetle Bayrağımızı keşide etmekle beraber oradan Hükûmet dairesine gelerek kuvvei işğaliyenin hükûmetimize ve Bayrağımıza hiçbir müdahalesini kabul etmeyeceklerini ve ancak evvelce yerlerinde bulunan İngilizlerin vaziyetinde kabul edebilecekleri hakkında tezahurat ve temenniyatta bulunmuşlardır. Bu yüzden memleket ve ahalide pek

ziyade galeyan ve heyecan hasıl olmuş ise de müctemiine her güna nesayihi lazıme icrasile dağılmış ve hamdolsun muhilli asayiş bir hal ve hareket vukuuna meydan verilmemiş ve iş bu tezahuratın bağıteten Cami derununde başlayup harice çıkmış olması cihetile kuvvei işğaliye tarafından da sükunetle takip olunarak onlar tarafından da bir hadise ika edilmemiştir. Binaan aleyh Fransız kuvvei işğaliyesi badema İngilizler gibi hareket edeceklerini ve hükûmete müdahaleden sarfi nazar eylediklerini beyan etmekte bulunmuş ise de bunların aksi surette hareketle Adana tarafları gibi de umuri idarei mülkiye ve maliyesine müdahalesi halinde galeyanın teskinine imkân bulunmayacağı iş bu hadise ile tahakkuk etmiş ve mülhakatta da aynı galeyan hasıl olarak makine başında lazım gelenlere nesayih ve teminat itasile galeyan teskin edilmiş ve keyfiyetten esbabı mucibesile kuvvei işğaliye kumandanı da haberdar olmuştur. Maahaza aksi hal vukua gelmemek üzere canibi samillerinden de teşebbüsâtı siyasiyenin ifası selameti memleket ve maslahat namına istirham eyler ve mumaaileyh Guvernörün ahaliye propağanda yaptırmak üzere Cebelibereket Mutasarrıfı ile Belediye Reisini ve meclis azalarile bazı eşraf mütehâyizan ve Dört Yol Müftüsünü beraberce Maraş'a getirilmiş olduğunu berayi malumat arz eylerim.

1 / Kânunu evvel / 335

Mutasarrıf

Ata

Bayrak hadisesinden sonra Türklerin kuvvei maneviyeleri bir kat daha arttığı gibi Fransız ve Ermeniler de ürkmüş ve düşünmeye başlamışlardı.

Guvernör kendisi için boşaltılmış olan odalara ayak basmadan Maraş'tan uzaklaşmağa mecbur olduğu için Baytar ve Nafia idareleri de yine dairelerine taşındılar.

6 / İlk kânun / 335 Cumartesi. Mutasarrıf Ata Bey Niğde mebusluğuna seçilmiş olduğu için Tahrirat Müdürü Cevdet Bey'i yerine vekil bıraktı kendisi de Maraş'tan ayrıldı. Göksun üzerinden yoluna devam etti.

Müdafaa ve Savaş İçin Ulusal

Teşkilât ve Tertibat

Fransızların hükûmet işlerine karışmak istemeleri ve Türk Bayrağını indirmek istemeleri, vaz'iyete hakim olarak Adana da yapmakta oldukları işkenceleri Maraş'ta da yapmak ve bu suretle bu çevreyi de ellerinde tutmak ergesini kovalamakta oldukları iyiden iyiye anlaşılmış idi. Gerçi Maraş Türkleri tâ ilk günden beri Fransızların tedhiş siyasasına boyun eğmiyorlardı. Ancak ileride vaz'iyetin her türlü zorluğu ve kötülüğü karşısında Fransızlara karşı durabilmek için Livanın her tarafında kuvvetli bir teşkilâtın kurulmasına gerek varidi. Her ne kadar daha önce Sivas Kongresi'nin 11 / Eylül / 335 tarihli beyannamesile 8 / İlk teşrin / 335 tarihli yazısı gelmiş ise de ortada henüz bir kurum yok idi.

Şehit Doktor

Mustafa Ef.

Fransızlara karşı mudafaa fikri Doktor Mustafa Efendi tarafından ortaya atıldı ve teklif edildi. Fransızların Maraş'a gelmelerinden bir iki gün önce Ulu Cami de ikindi namazından sonra Doktor Mustafa Efendi cemaata bir diyev söyledi. Bu diyevde Fransızların bu gün yarın geleceğinden ve Maraş'ta da Adana da olduğu gibi çeşid çeşid işkenceler yapacaklarını anlatarak halkı silahlanmağa ve karşı durmağa teşvik ve davet etti.

Mudafaa tertibatı esaslı olarak Bayrak hadisesinden sonra başladı. Bu hadisede kırılmış olan Fransız gururunun yeniden kuvvetler celbinden sonra telafisi cihetine gidilmesi ihtimal verildi. Bunun için Ulusal bir Kurum meydana getirilmesine büyük bir ihtiyaç vardı. İlk önce bir hey'eti müteşebbise vücuda getirildi. Bu hey'et İlyas Efendi zâde Refet Efendi'nin

reisliği altında Belediye Reisi Bekir Sıdkı, Kocabaş zâde Hacı Naci ve Hacı Ahmed, Şişman zâde Arif, Dede zâde Mehmed, Beşan Bey zâde Hacı Nuri, Hancı zâde Hafız Ali ve Mühendis Abdüllatif Bey ve Efendilerden kuruldu. Bu hey'et sonradan Merkez Hey'eti adını aldı.

Şehid Evliya Ef.

Hey'eti Merkeziye Arslan Bey'in Reisliği altında kuruldu. Tapu memuru Faik ve Evkaf memuru Evliya Efendiler bu hey'etin en faal üyelerinden idiler. Hele Evliya Efendi bu hey'etin en yiğit fedakâr bir unsuru idi. Hey'eti Merkeziye'nin teşekkülünden sonra memleket on bölgeye ayrıldı. Her bölgenin de birer yönetim kurulu var idi. Merkeze bağlı köyler de grup grup olarak bu bölgelerin emrine verildi. Yalnız Yenice Kale ve Bertiz köyleri doğrudan doğruya Hey'eti

Merkeziye'ye bağlı birer müstakil idare hey'eti tarafından idare ediliyordu. Kaza merkezlerinde de birer yönetim kurulu var idi.

Şehirdeki on İdare Hey'eti'nin ve Reislerinin isimleri şunlar idi.

1-Çavuşlu Reis: Çuhadar zâde Hacı Mustafa Efendi

2-Bektutiye Reis: Ser müsevvid Ahmed Efendi

3-Restebaiye Reis: Baba Halil zâde Ahmed Efendi

4-Acemli Reis: Evkaf memuru Evliya Efendi

5-Kayabaşı Reis: Tapu memuru Faik Efendi

6-Divanlı Reis: Hasan Bey

7-Ekmekçi Reis: Sapsız Hacı Efendi

8-Cığcığı Reis: Muhacir memuru Nesrullah Efendi

9-Âlemlı Reis: Zülkadir oğlu Süleyman Bey

10-Hatuniye Reis: Şeyh Ali Sezai Efendi

Hey'eti Merkeziye ile İdare Hey'etleri kurulduktan sonra taraf taraf para toplamağa erzak biriktirmeye ve depo edilmeye ve bir yandan da Silah ve Cephane getirilmesine başlandı.

Tüccardan Beşan Bey zâde Hacı Nuri Bey Merkez Hey'eti'nin veznedarlığını yapıyor, toplanan zahireler de her bölgenin merkezinde kurulan gizli depolarda saklanıyordu. Gerek para ve gerekse yiyecek cihetile herkes hissesine düşeni itirazsız ve seve seve getirip teslim ediyordu. Bu arada Çuhadar zâde Hacı Mehmet Efendi bir defada beş yüz altın vererek

eşlerine üstün surette hamiyet ve semahetini ve yurd severliğini göstermiş idi.¹

Silah ve Cephane: Dışardan silah ve cephaneye getirilmesine devam edilmekle beraber jandarmanın elinde bulunan silahlardan da istifade edilmek çaresi düşünüldü. Jandarmanın gizli bir deposunda muhtelif cinsten 850 kadar silah ile bin sandık Rus cephanesi var idi. Bu depodan İngiliz ve Fransızların bilgisi yok idi. Bunların ahaliye dağıtılmasına Tabur Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey korkaklığı sebebiyle razı olmadı ise de Merkez Bölük Kumandanı Yüzbaşı Çerkes Mahmud Bey'in gayret ve cesaretile silahların hepsi devriyeye çıkan jandarmalar vasıtasile gerekli yerlere dağıtıldı. Jandarmalar silahları geceleyin bırakıyor. Sabah olunca merkeze silahsız geliyorlardı. Her silah için de yüzer tane fişenk veriliyordu. Mahmud Bey'in bu işi çok takdir edilmiştir. Bu bin sandık Rus cephanesinin 300 sandığı savaş esnasında sarf edilmiş geri kalan 700 sandığı kurtuluştan sonra orduya teslim edilmiştir. Depoda Alman ve Türk fişenkleri az olduğu için savaş esnasında bu cihetten çok sıkıntı çekilmiştir.

Kışla yanındaki silah deposu ile cephaneliğe İngilizler tarafından el atılmış, silahların mekanizma ve kapakları İngilizler tarafından alınarak Halebe gönderilmiş idi. İngilizler çekilirken depoları Fransızlara teslim etmişlerdi.

Türkler günden güne teşkilâta ve silahlanmağa kuvvet ve önem veriyorlardı. Fransızlar da gizliden gizliye gerek Türk silahlarıyla ve gerek kendi silahlarıyla

---

¹ Çuhadar Hacı Mehmed Efendi 341 yılında Cindar oğlu çetesi tarafından Kandil'daki bağında ailesi ile beraber öldürülmüştür.

Ermenileri silahlandırıyorlardı. Hatta bir gece Pınarbaşı mahallesinde bir devriyemiz silahlı bir Ermeni çetesine tesadüf etmiş idi. Ermenilerin attıkları kurşunlardan bir polis yaralanmış idi. Ermeniler taşıdıkları silahları götüremeyerek birkaç tanesini yolda bırakarak kaçmışlardı. Elde edilen bu silahların bizim silahlarımız olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine keyfiyet Fransız kumandanlığı nezdinde protesto edildi. Depoların karışık bir hey'et tarafından yoklamasında mühürlerin bozulmuş ve kapıların açılmış olduğu görülmüştür.

Bu zamanlar Kuvvai Milliye kumandanlarından Kılınç Ali Bey Pazarcık kazasına gelmişti. Yanında Mülâzım İhsan Efendi ile iki de makineli tüfek bulunuyordu. Pazarcık Jandarma Zabiti Ramazan Efendi himmetile Pazarcık'ta teşkilat kuvvetlendi.

General Keret Maraş'ta

Bayrak hadisesinden sonra Maraş'ta Türkler lehine hasıl olan vaziyeti değiştirmek ve Fransızların vaziyetini islah etmek maksadile Fransızların Maraş, Antep ve Urfa da bulunan kuvvetlerinin kumandanı General Keret 15 / İlk kânun / 335 tarihinde Maraş'a geldi. Mutasarrıf vekilini memurların başlarını ve memleketin ileri gelenlerini karargahına davet etti. Hükümet konağında toplanılarak hep birlikte karargaha gittik. Biraz dinlendikten sonra General içeri girdi. Yanında Antep Kumandanı Miralay (Sant Mari) de var idi. Hepimiz ayakta idik. General söze başladı:

Maraş, Antep ve Urfa Sancaklarının asayişinin teminine memur olduğunu, Fransız devletinin bir çok müstemlekeleri olduğu için eraziye ihtiyacı olmadığını,

Osmanlı devletile birlikte çalışarak yollar yapacaklarını, gerekli yerlere para harcayacaklarını, memurların maaşlarını artıracaklarını, memurların refah ve saadetlerini temin edeceklerini, her halde paraya ve Fransız devleti gibi bir mandaya ihtiyacımız olduğunu, hükûmetle işbirliği yapmaktan maksat mülkiye işlerine karışmak olmayup ancak bütün dairelerin işlerini kontrol ve adâleti tevzi etmek üzere bir yardımdan ibaret olacağını, altı Tabur askerle bir batarya Ağır Top ve iki Tayyare getireceğini, asayiş de temin edeceğini ve şu halde Fransızlardan korkulmağa da bir sebep olmadığı ve şimdi Antebe döneceğini iki üç gün sonra Miralayı göndererek işe başlayacağını beyan etti.

Generalin sözleri bittikten sonra Şeyh Ali Sezai Efendi sağ elinde tesbihi olduğu halde ileriye geçti ve Generale karşı:

Memleketin asayiş yerinde olup yettiği kadar jandarması da olduğunu Fransız kuvvetinin günden güne artırılması Türkleri tethiş ettiğini, Ermenileri şımarttığını, memurların maaşları dolgun olup azlığından şikayet eden olmadığını, buralarının Kilikya çevresinden dahi olmadığı, Hükûmetin adalet tevzi ettiğini, Manda kabul veya ademi kabulü ise Hükûmeti merkeziyeye ait olduğundan hiçbir suretle iş birliğine lüzum olmadığını ve bu halin ve işğalin esasen mütareke hükümlerine de aykırı olduğunu söyledi.

Uzun uzadıya süren bir çok münakaşalardan sonra (sulhun neticesine kadar İngiliz işğal kuvvetinin önce burada tatbik ettikleri vaz'iyet ve hareketten başka ahvale muvafakat edilemeyeceği) cevabı verilerek geri dönüldü. Şeyh Ali Sezai Efendi'nin sözleri fasılasız olarak devam ettikçe Generalin yüzünde hiddet ve kızgınlık alametleri belirliyordu.

İkinci vakti General ile Miralay otomobile binerek Antebe gittiler. Bunların hükümet işlerine karışmağa kat'iyen azm etmiş oldukları her gün asker top ve mühimmat getirmeleri ve Tayyare Hangarı teşebbüsünde bulunmaları gibi işlerden maksatlarını zorla yaptıрмаğa kalkışacakları anlaşılıyordu. Ermenilere gizlice silah vermekte oldukları da işitilmekte idi. Depodaki silahlarımızdan bir çoğunun da aşırıldığı tahakkuk etmişti.

General ile cereyan eden mükâlemelerin neticesi Mutasarrıf vekili Cevdet Bey tarafından 16 / Kânunu evvel / 335 tarihinde her tafsil Dahiliye nezaretine bildirildi ve memleketin ahval ve vaziyeti hazirasına karşı gerekli tetbirlerin sür'atle alınması istirham edilmişti.

Fransızlar, askerlerini koydukları Kışla'ya ve Latin Kilisesi'ne Fransız bayrağını çekmişlerdi. Maraş'a giren askerleri Ermeniler tarafından karşılanmakta idi.

General Keret Protesto Edildi

Memleketin ileri gelenleri 17 / İlk kânun / 335'de toplanarak sureti aşağıda yazılı Protestoname'nin Fransız işgal kumandanlığına verilmesini kararlaştırdılar:

(Şeraiti mütareke hilafına olarak memleketimizi işgal eden İngiliz kuvvei askeriyesi yerine aynı vazifeyi ifa etmek üzere Fransız kuvvei işğaliyesinin ikame edildiği ve her iki kuvvetin vazife ve salahiyetinde hiçbir fark olmadığı ve Hükûmeti Osmaniye'nin icrayı

hükûmette serbest bırakılacağı müstereken neşir edilen beyannameden anlaşılması idi. Aradan az bir müddet murur eder etmez Maraş'a gelen Cebelibereket Governör Militeri Andre Maraş Governörlüğünün dahi uhdesine tevdi edildiğini ve müstereken ifayı vazife etmek üzere Hükûmetten daireler tahsis edilmesini ve Polis ve Jandarma dairelerine müdahale edeceğini beyan etmiş ve eyyami mükaddesamız olan Cuma günü Kale'den Osmanlı Bandırasını indirmesi üzerine Maraş'ta bir heyecanı milli vukuuna sebebiyet vermiştir. Birkaç gün sonra Maraş'a gelen General Keret cenapları dahi Maraş'ta ki mevcut kuvvetini tezyid, tayyareler ve toplar getirerek mevkillerini tahkim ve bu suretle bazılarının tecziye edileceğini beyan etmiştir. Fransız kuvvei askeriyesi efrad ve ümerasına muhabbet ve hürmetperverde edilmekte olduğu ve mahalli asayiş hiçbir hal ve hareket mevcut ve mahsus olmadığı halde bu gün de külliyetli miktarda asker top ve mitralyoz gibi mühimmatı harbiye getirilip mahallat aralarında ve kiliselerde yerleştirilerek kasabamız bir sahnei harb halına konulmuştur. Şu hal altı buçuk asırlık mevcudiyeti tarihiyeye malik olan Devleti Aliye'nin pek kıymetdar parçası bulunan ve yüzde doksan itibariyle ekseriyeti müslüman teşkil eden Livamızı ana vatanımızdan ayırmak maksadına matuf olduğu anlaşılması ve musaleha için yegâne düstur istihaz edilip düveli muhtelifce kabul buyurulan Vilson Prensiplerinin on ikinci maddesine muhalif görülmüştür. Milleti İslamiyenin kalbinde şu suretle azim bir heyecan uyandıran iş bu hareket ve lüzumsuz tahkimatı şiddetle protesto eder ve şeraiti mütareke ahkâmına ve salıfüzzikir Vilson Prensiplerinin on ikinci maddesine riayet ve izharı adâlet buyurulmasını ve umuru hükümet ve zabıtamızı müdahale edilmemesini

ve aksi halde mes'uliyet kabul edilmeyeceğini maalihtiram arz eyleriz.

17 / Kânunu evvel / 335

Bu Protestoname'nin altı 447 kişi tarafından mühürlendi ve 21 Kânunu evvel 335 tarihinde Maraş Mutasarrıflığı vasıtasile kuvvei işğaliye kumandanlığına gönderildi.

18 / 12 / 335. Bu gün de Fransızların bir batarya topları Maraş'a geldi.

30 / 12 / 335. Çuhadar zâde Hacı Mustafa Efendi'nin 18 yaşındaki biricik oğlu Ali tavşan avlamak için Mercimek Tepe ve Tavşan Tepe'yi dolaşırken üç Ermeni bunu sıkıştırmak isterler. Ali bunların ikisini öldürür, birini de yaralar. Kendisi de Elbistan cihetine doğru kaçır. Ali harb içinde Maraş'a dönmüş ve bir serseri kurşunla şehid olmuştur.

5 II. Kânun 336. Bu gece Bahtiyar Yokuşu'ndaki bir kahveye Ermeniler tarafından bir bomba atıldı. Bombadan bir Türk şehid ve 4 Türk yaralandı.

Bu günlerde İdadi Mektebi Riyaziye Muallimi Hayrullah Efendi (İmalı) köyü milislerle birlikte Maraş'a sekiz saat mesafede ve İslahiye Caddesi üzerinde (Baba Burnu) denilen yerde Fransız kuvvetlerine karşı taciz hareketlerinde bulduklarından Fransızlar muhaberat ve münakalatı askeriye kesiyorlar diye bu civarda bulunan köyler üzerine Maraş, Cebelibereket ve Bahçe taraflarından bir çok kuvvet sevk ettiler. Top, tüfenk ve mitralyoz kullanarak harekâta giriştiler. Askerleri içinde intikam

hislerle susamış olan Ermeni efradının bulunması ve Fransızların yerli Ermenilere silah ve cephane dağıtması keyfiyeti de bütün Türkleri tehyic ettiğinden memleketin asayiş pek nazik bir noktaya gelmişti. Mücahit Hayrullah Efendi bu müsademelerde ağır surette yaralandı. Sonra vefat etti.

Şehid Riyaziye muallimi

Hayrullah Ef.

Askeri hareketlerin terk edilmesile daha ziyade telefata ve asayişin bozulmasına meydan verilmemesi lüzumu Hükûmetçe Maraş mevki kumandanı Binbaşı (Roz Dezordan) da rica edilmiş ise de bu yolda Kilikya Baş Kumandanlığından emir aldığı ve Kilikya'dan sevk olunan bir çok kuvvetlerin de bunlara iltihak eylediğini bildirmiş olmağla bu iltimastan bir tesir olmamıştır.

6 / 1 / 336. Bu gün sabaha yakın bir vakıtta dağdan odun getirmek üzere Maraş'tan çıkan üç Türk oduncudan ikisi Kışla civarında sekiz Ermeni tarafından şehid edilmiştir. Katillerin kışlaya iltica eyledikleri kaçan ve canını kurtaran üçüncü şahsın ifadesinden anlaşıldı. Maktullerin süngülenmiş oldukları tebeyün etti.

Bu hadise üzerine intikam hisleri besliyen Ermeni askerlerinin değiştirilmesi Hükümetçe Fransız kumandanlığından rica edildi ise de kabul ettirilemedi. Türklerin teessür ve heyecanları son dereceyi bulmuş idi.

8 II. Kânun 336. İslahiye cihetinden Maraş'a gelmekte olan bir Fransız kıt'ası (İl oğlu) civarında Bayezid zâde Zafer ve Muharrem Beylerin kumandasında bulunan 200 kişilik Bertiz milisleri ile müsademeye tutuşarak yolundan kaldı. Bunun üzerine oradaki mücahitlere nasihat vermek için bir Hey'eti Nasihe gönderilmesi General Keret tarafından iltimas edildi. Mutasarrıf vekili Cevdet Bey'in teklifi üzerine Belediye Reisi Bekir Sıtkı, Jandarma K. Binbaşı İsmail Hakkı, Mühendis Abdüllatif, Hocalardan Refet, Karaküçük zâde Hacı Mustafa, Müderris Hafız Ali, Kocabaş zâde Hacı Naci, Dede zâde Mehmed Hilmi Bey ve Efendilerden mürekkep bir hey'etin gönderilmesi kararlaştırıldı.

Hey'etin hareketinden önce General Keret de Maraş'tan bir Binbaşı kumandasında bir imdad kuvveti yola çıkarmış idi. Sabahleyin hareket eden hey'et İl oğlu'nda Maraş'tan giden iş bu kuvvete kavuştu. İmdad kuvveti kumandanı ateşin kestirilmesini hey'etten talep etti ise de ileri varılmak imkanı olmadığı ve savaş yapanların harekât neticesinde dağlara sığınan ahalden

ibaret olduğu beyan edilmiş ve oradan geri dönülmüştür. Hey'et geceyi (Şeref oğlu) köyünde geçirmiş ertesi gün Maraş'a gelmiştir. Fransızların önündeki milis kuvvetleri de kendiliğinden çekilmiş olduğundan Fransız kuvvetleri de Maraş'a doğru yollarına devam etmişlerdir.

Fransızlar günden güne Maraş'a külliyetli miktarda asker ve harp mühimmatı celb ile bütün kiliseleri ve diğer büyük binaları birer müstahkem mevki ve depo haline sokmak suretile her an kuvvet ve taarruzlarını artırmakta idiler. Askerleri arasında pek çok Ermeni fedailerinin bulunmasından yerli Ermeniler de fırsat gözetmekte idiler. Vaz'iyet son derece incelmış, her kes müsellaah bir hale gelmişti.

11 / II. Kânun / 336. Fransızların Bababurun'u civarında yaptıkları askerî harekât sebebile halkın zarar ve ziyanlarını ve nüfusça olan zayıatlarını tesbit eylemek ve yakılan köylerin açıkta kalan ahalisinin fotoğraflarını almak, muhtaç olanlara yardım eylemek üzere her şubeden birer kişiden seçilen bir hey'etin gitmesi kararlaştırıldı. Hey'et birinci geceyi Araplı da, ikinci geceyi de Orçan banısında geçirdi. Üçüncü günü Eloğlu ve Ceceli köyelerine vardı. Hasarat miktarını tesbit ve 14 / 1 / 336 tarihli bir zabıt varakası tanzim eyledi. Geceyi Şerefoğlu'nda geçirdi, ertesi gün Maraş'a avdet etti. Bayezid zâde Zafer ve Muharrem Beylerin kumandasındaki Bertiz müfrezesi de Orçan banisinde bulunuyordu.

Mutasarrıf vekilinin istifa teşebbüsü: Ahval ve vaz'iyetin son derece incelendiğini gören Mutasarıf vekili Cevdet Bey ileride çıkacak mes'uliyetten sakınmak için vekaletten çekilmek istedi. Bu dileğini Dahiliye Vekaleti'ne bildirerek yerine başkasının

geçirilmesini istedi ise de istirhamından bir netice çıkmadı.

19 / II. Kânun / 336. Pazarcık'ta bulunan Kuvvai Milliye kumandanlarından Kılınç Ali Bey tel ile her zaman General Keret'i tehdit eylemekte idi. General bu gün Pazarcığa bir atlı keşif kolu yolladı. Giden keşif kolu Pazarcık yolu üzerinde (Doğanlı) yerinde Paşo Ağanın çetesiyle karşılaşır aralarında bir çarpışma olur, müfreze çekilmeğe mecbur kalır.

Generalin Hükûmet İşlerine Cebren Karışmaya Teşebbüsleri

General Keret bir müddettenberi Adana ve Antep taraflarından celp ile Maraş'ta yığıldığı kuvvetlerin emellerinin yerine getirilmesine yettiğini zan ederek hükûmet işlerini zorla eline almak zamanının gelmiş olduğuna kani olmuştu. Keret Mutasarrıf vekili Cevdet Beyi 19 / 1 / 336 tarihinde karargâhında davet etti. Hükûmet işlerinde el birliği ile çalışmak ve her daireyi kontrol eylemek üzere Adana'dan getirdiği Binbaşı (Morbiyo) yı Guvernör tayin ettiğinden söz açarak hükûmetten iki odanın boşaltılmasını ve Binbaşının da bu günden itibaren işine bakmasını emir eyledi.

Cevdet Bey, Fransızlar tarafından bazı köylerde askeri harekât yapıldığı, bütün Ermenilerin şımardığı bu sırada bunun tatbiki ahalinin galeyanı gibi bir çok mahzurları olduğunu ileri sürerek, mütareke şartlarına da uygun olmayacağı cihetle bilistizan alınacak cevaba kadar geri bırakılmasını rica ederse de General: (Ben

emir ediyorum, sen sonra nereye yazarsan yaz) cevabını verir.

Bu haber memleket içinde duyuldu. Memleketin ileri gelenleri birleşerek mutasarrıflığa gittiler. Fransızların hükûmet işlerine karışmak istemeleri burayı Kilikya'ya bağlamak ve Türkleri ezmek fikrine dayandığından asla kabul edilmemesi, yalnız İngilizlerin önce tatbik ettikleri dairede işgallerine razı olacaklarını ve aksi halde her türlü felâketlere katlanacaklarını beyan eylediler.

Binbaşı Morbiyo bu gün hükûmete gelmedi. Her halde efkârî umumiyenin yatıştırılmasının gerek olduğunu takdir etmiş olmalı ki Morbiyo'nun işe başlaması memleketin ileri gelenlerinin yarın toplanmasına ve kendilerine görüşülmesine bırakıldı. Fakat Fransızların teklifleri ne olursa olsun endişe içinde bulunan halkın Fransız teklifatını kabule yanaşmıyacakları belli idi. İş zorlukla yapılacak olursa gerek şehirde ve gerekse Liva içinde bulunan bütün milli kuvvetlerin silahla karşı durmaları muhakkak idi.

20 /Kânun sani / 336 Salı. Mülkiye işlerine müdahale ve daireleri kontrol eylemek üzere General Keret tarafından Governör tayin edilen Binbaşı Morbiyo bu gün öğleden evvel hükûmete geldi. Halk mümessilleri de daha evvel gelmişlerdi. Morbiyo bunlara dedi ki:

-(Hükûmete iştirakten maksad burayı Kilikya gibi bir idareye tabi tutmak değildir. Ancak asayiş ve intizamı teminden ibarettir. Ve Maraş başka türlü idare edilecektir. Generalin bu yoldaki emri de kat'idir. Bununla beraber bundan korkulacak ve çekinecek bir cihet de yoktur.)

Morbiyo bu sözlerle halkın meyillerini celbe çalıştı ise de mümessiller *(asayişin yoluna girmesi Türk köylerine tecavüz eden ve Türkleri öldüren Fransız askeri kisvesi altındaki Ermenilerin Maraş'tan tard ve ihraçlariyle kabil olacağını, bunlar burada kaldıkça memleketin her türlü felâketlere maruz kalacağını tabii olduğunu ve neticei sulha kadar İngilizlerin vaz'iyetinden başka hiçbir idare ve müdahale kabul edemeyeceklerini, aksi halinde kan döküleceği cihetle bunun mes'uliyetinin Fransızlara ait olacağını kat'i surette ve müttefikan beyan ettiler. Binbaşı Morbiyo bunun üzerine herkesin ayrı ayrı ellerini sıkarak ayrıldı ve Generalin karargahına gitti.)* Bir daha da gelmedi.

General Maraş'ın içinde 4000 kişilik bir kuvvet toplamıştı. Bu kuvvete güvenerek şiddetini arttırıyordu. Bu gün çarşılar kâmilen kapalı idi. Tek bir dükkân bile açık değildi. Her kes heyecan içinde vaziyetin almış olduğu inceliğin akibetini bekliyordu. Bununla beraber kimsede fütur yok idi. Her kes kalbini Allahına bağlamış işin neticesini bekliyordu.

Silah Patlaması

21 / II. Kânun / 336 Çarşamba. Öğleden sonra General Keret, Mutasarrıf vekili ile daire reislerini, Belediye Reisini, memleketin ileri gelenlerini karargâhına davet etti. Bu davet üzerine Mutasarrıf vekili Cevdet, Jandarma kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı, Komiser Cemil, Belediye Reisi Bekir Sıdkı, Mühendis Abdüllatif, Bayezit zâde Mehmet, Müftü Hacı Mehmet Tevfik, Eytam Müdürü Refet, Karaküçük zâde Hacı Mustafa, Hafız Ali, Şişman zâde Arif,

Kocabaş zâde Hacı Nuri Bey ve Efendiler karargâha gittiler. Vardıklarında hepsinin birer birer adları soruldu ve yazıldı. General söze başlayarak:

-Pazarcıkta Kılınc Ali namında birisi tarafından kuvvei işğaliye kumandanlığına amirane ve tehditkârane telgraflar yazılmakta olduğundan oraya asker sevk edeceğine, Maraş'a gelmekte olan birkaç araba mühimmatın yolda gasp edilerek muhafızlarından bazılarının öldürülmüş olduğunu, bu yoldaki mes'uliyetlerin tarafınıza terettüp edeceğini beyan ve tahkir edici bazı laflar sarfetti. Sözü bittikten sonra Mutasarrıf vekili Cevdet, Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı, Mühendis Abdüllatif, Belediye Reisi Bekir Sıtkı beylerle Kocabaş Hacı Nuri ve Şişman Arif Efendileri alıkoyarak diğerlerine:

-Gidiniz ahaliyi teskin ediniz. Sonra mutazarrır olurlar. Dedi bunlar da:

-Millet burada kalanları sorar, binnetice galeyanı mucip olur. Ya onları da salıver, yahut biz de kalalım. Dedilerse de:

-Onlar sonra gönderilir, siz durmayın gidin, der.

Oradan ayrılanlar dışarı çıktıklarında karargâhın etrafına makineli tüfenklerin yerleştirilmiş ve askerlerin vaz'iyeti harbiye almış olduklarını gördüler.

Karargâha giden adamlardan bazılarının orada tevkif edildikleri derhal memleketin her tarafında duyuldu. Üç dört günden beri çarşılar kapalı olduğundan halk sokak başlarında topluca duruyorlardı. Saat sekize doğru silahlar patlamaya başladı. Artık meseleyi Türkün kahramanlığı, Türkün fedakârlığı ve onun silahları hal edecek idi.

İki Tarafın Bugünkü Savaş Durumları

Fransızlarla savaşın başlangıcı olan 21 / Son kânun / 336 Çarşamba günü iki tarafın savaş durumlarını tetkik ettikten sonra savaş hadiselerini takip edeceğiz.

General Keret'in Maraş'ta biriktirdiği kuvvet Senegalli, Cezayirli, Ermeni ve halis Fransızlardan mürekkep olmak üzere takriben 4000 kişi kadar idi. Ermeni efrad bu kuvvetin hemen hemen dörtte birini teşkil ediyordu. Fransız karargâhı Amerikan Koleji'nde, şehre hakim bir yerde idi. Fransız kuvvetleri Şehir içinde kiliselere, hanlara, Ermeni mekteplerine ve Ermenilere ait büyük binalara yerleştirilmiş idi. Fransızlar yalnız şehrin ortasında ve her tarafa hakim olan Kale'ye asker koymamışlardı. Eğer Kale'yi de işgal edebilmiş olsalardı Türklerin durumları çok fena olurdu.

Fransızların Kale'yi işgallerine meydan vermemek için daha önce Kale'ye milli bir müfreze yerleştirilmiş idi. Bu müfreze Kale'nin meydanlığında gündüzleri Fransızların gözü önünde millî elbiselerle talimler yaparlardı. Hatta bir gün Kale'yi gezmek isteyen Fransız Kumandanı kapıdaki nöbetçiler tarafından içeri sokulmadığından geri dönmüş ve kendisinin Mevki Kumandanı olduğu halde Kale'ye girmesine mümanaat edildiğinden dolayı Hükûmete giderek şikâyette bulunmuştur.

Fransızların yerleştikleri yerlerde makinalı ve otomatik tüfenkleri var idi. Bir bataryadan ibaret olan Dağ Topları da Kışla da bulunuyordu. Cephaneleri bol

idi. Ancak işin nereye varacağını ve ne hale gireceğini tahmin ve takdir edemedikleri için yiyecekleri az idi.

Muntazam Fransız kuvvetlerinden başka Fransızlar tarafından tesli edilmiş olan ellik Ermeniler (yerli) de büyük bir yekûn tutuyordu. Zeytin Ermenileri de bunların ihtiyatları mesabesinde olarak Zeytin de bekliyorlardı.

Türlere gelince: Jandarma dairesinden dağıtılan 850 silah ile bazılarının kendi paralarile şuradan buradan tedarik etmiş oldukları silahlardan ibaret idi. Savaş esnasında Mülâzım Hamdi Efendi kumandasında iki makineli tüfenk ile iki tane de adi Dağ Topu millî kuvvetlere iltihak etmişti. Ancak topların mermileri bozuk çıkmıştı. Bu sebeple toplardan istifade edilmemişti. Maraş'ta silah patlar patlamaz şehir etrafındaki ulusal kuvvetlerin de çarçabuk Maraş'a yetişebilmeleri imkânı da hazırlanmış idi.

Türk kuvvai milliyesinin karargâhı Bayezidli mahallesinde hükûmet konağı civarında Kâtip zâde Mehmed Efendinin evinin alt katında kurulmuş idi. Hey'eti Merkeziye Reisi Arslan Bey kumandayı eline almış harekâtı buradan idare ediyordu. İcabatı harbiye burada düşünülüyor, kararlar burada alınıyor, emir buradan veriliyordu. Burası âdetâ bir harp karargâhı halini almıştı. Burası karınca yuvası gibi kaynıyor, bir çok kimseler buraya girip çıkıyordu. Bunların kimisi rapor veya haber getiriyor, kimisi emir götürüyor, kimisi cephane alıyordu. Elhasıl Mehmed Efendinin bu evi büyük ve tarihsel bir yer olmuştu.

Arslan Bey her geleni dinliyor, herkese söz yetiştiriyordu. Vahim anlarda, önemli durumlarda sabır ve metanet tavsiye eder, maneviyatı zayıf olanlara taze bir ruh, taze bir kuvvet ve cesaret verirdi. Savaşın son

günlerine doğru Fransızlara bir imdad kuvveti gelmiş ve durumları biraz düzelmişti. Bundan bazılarının maneviyatı bozulmuştu. Bir gün Mutasarrıf vekili Cevdet Bey yanında iki adam olduğu halde içeri girdi. Arslan Beyle aralarında şu muhavere oldu:

-Arslan Bey ne yapıyorsun, vaziyet fenadır.

-Ne yapalım sonuna kadar devam edeceğiz.

-Burada bu kadar çoluk çocuk var, sonra bunları keserler.

-Biz onlarınkini o kadar kestik, biraz da onlar bizimkini kessinler.

-Öyle ise ben karışmam.

-Sen karışma.

Bu muhavere üzerine Cevdet Bey geldiği gibi geri gitti.

Fransızlar bu kadar faik ve muntazam kuvvetlere, toplara, mitralyozlara malik olduğu halde hiçbir yerde taarruza girişmemiş idi. Her cephede müdafaa vaziyetinde kalmıştı. Fransız kuvvetleri şurada burada dağınık bir halde kalmıştı. Türklerin taarruz vasıtalarından birisi de yangın çıkarmak idi. Gerekli olan yerlere ateş verilerek düşman mevzileri düşürülüyordu. Bu arada bir çok Türklerin evleri de yanıyor. Fakat kimse müteessir olmuyordu. Çünkü ergemiz düşmanı yok etmek idi. Düşmanı yok etmek için kendi elile kendi evini ateşliyenler oluyordu.

Telgrafhane Bertiz'in Maksudlu köyüne kaldırılmış idi. Tel muhaberati bu merkez vasıtasile her tarafla temin edilmiş idi.

Yirmibir Günlük Savaş Hadiseleri

21 / 1/ 336 Çarşamba. Savaşın ilk günüdür. Silah patlar patlamaz Fransızlar şehrin her tarafına piyade makinalı tüfenk ateşi açtılar. Topları Ahır Dağı ile etrafta bulunan yolları bombardımana başladı. Ateş gece saat dokuza kadar sürdü. Sabaha yakın 1-2 saat sükûnet buldu ise de fecirle beraber bombardıman yine başladı.

Bu gün akşamdan sonra bir Fransız müfrezesi çarşıdan Kışla'ya doğru giderken Restebaiye camisindeki müfrezenin ateşile karşılaştı. Arada şiddetli bir müsademe oldu. Bir iki Cezayirli telef oldu. Arabalarını bırakarak kaçtılar.

Yine bu ilk gece evine gitmekte olan Ceza Reisi Cemil Bey sokakta şehid düştü. Cenazesi birkaç gün sokak ortasında kaldı.

Hapishanede bulunan mapusların hepsi salıverildi.

23 / II. Kânun / 336 Cuma. Antep caddesinden Maraş'a gelmekte olan bir düşman kolu Şeyh Adil mevkiinde Alemlî İdare Hey'eti tarafından kurulan pusuya düşürüldü. Bunlardan 12 tanesi esir edildi gerisi öldürüldü. Silah ve eşyaları iğtinam edildi. Esirlerden birisinin Maraşlı bir Ermeni olduğu anlaşılınca derhal idam edildi.

Ahaliyi savaştan vaz geçirmek maksadile karargâhta mevkuflar bulunan Mutasarrıf vekili Cevdet Bey salıverildi. Cevdet Bey elinde bir beyaz bayrak

olduğu halde korku ve heyecan içinde beri geçeye geçmeye muvaffak oldu.

24 / 1 / 336. Muharebe devam ediyor. Bir çok yerlerde yangınlar çıktı. Katliâmdan korkan halk müdafaaya devam ediyor. Bu günkü tarihle Dahiliye Nezareti'nden sureti aşağıya yazılı bir tel alındı.

Maraş Mutasarrıflığına

Eyaleti şarkiye kumandanı sıfatile Maraş'a gelmiş olan Fransız Generali Keret tarafından kontrol memuru olarak gönderilen bir Fransız Binbaşısının umuri hükûmete müdahale tarzında vukubulan teklifinin kabul edilmeyeceğine eşrafi mahalliyeden verilen cevap üzerine karargâhtan şehre mitralyoz ve top ateşi tevcih olunarak bir takım fecayi vukubulmuş olduğunun haber alındığı Sivas Vilâyetinden bildiriliyor. Vak'anın mahiyet ve derecesi hakkında acilen izahat itasile beraber meni vukuu için ne gibi tedabir ittihaz olunduğunun inbası 24 / Kânunu sani / 336

Nazır Namına

Keşfi

29 K. sani 336. Kışla'dan şehre iki üç nöbet top, mitralyoz ve bomba ateşi açıldı. Yangınlar devam ediyor. Dumanları asumana çıkıyordu.

1 Şubat 336. Fransızlar çarşıya ateş verdiler. Dükkânların çoğu yandı. Çarşı içinde bulunan Belediye dairesile Mevlevî dergâhı da bu arada yandı. Sokak muharebelerinden dereler ecsad ile doldu.

2 Şubat 336. Şehirin her tarafı bombarduman edildi. Kiliselerdeki Ermeniler de Türklere mitralyoz ve bomba ateşi açtılar. Yanan büyük Ermeni evlerinde ateş içinde patlayan bombaların terakaları ayyuka çıkıyordu. Ecsad taaffun etmeğe başladı.

3 Şubat 336. Kışla'dan iki nöbet top ve mitralyoz ateşi açıldı. Sokak muharebeleri ve yangın devam eyledi. Birkaç cami ve kilise daha yandı.

4 Şubat 336. Fransızlar şehrin her tarafını bombarduman ettiler. Bir çok evler ve bedestan yandı. Kuvvai Milliye kumandanlarından Maraş Evkaf Memuru Evliya Efendi sokak muharebelerinde şehid oldu.

5 Şubat 336. Fransızlar Kışla'dan iki üç nöbet şiddetli top ve mitralyoz ateşi açtılar. Kiliselerden de bomba ve kurşun yağdırdılar.

6 Şubat 336. Bu gün saat dörtte İslahiye cihetinden bir Fransız Tayyaresi geldi. Şehrin afakında iki tur yaptı. Muhtelif yerlere bir şeyler attıktan sonra geri gitti. Attığı eşya arasında Şark ordusu erkânı harbiyesinden Maraş Fransız kumandanlığına hitaben yazılmış birkaç satırlık bir şifre ile yerden Tayyarelere işaret vermek için yapılmış talimatname ve bu talimatnamenin tatbikatı için beyaz ve mavi renkli birkaç arşın bezler var idi. Bunlar bizim tarafa düşmüş ve elimize geçmiş idi.

Tayyare akşam üstü tekrar geldi. Her taraftan atılan kurşunlarla karşılandı. Piyade kurşunlarının Tayyareye bir tesiri olmayacağı biliniyordu. Bununla beraber Tayyarenin başımız üstünde dolaşmasına tahammül edemiyen halk asabını hiç olmazsa bu suretle

teskin ediyordu. Tayyare bir iki tur yaptıktan sonra gitti.

Ahali ile Fransızlar arasında tavassuta müheyya olduğuna dair Amerikalılardan bir mektup geldi.

7 Şubat 336. Bu gün sabahtan beri İslahiye istikametinden uzaklardan top sesleri geliyordu. Bu sesler Fransızlara bir imdad kuvvetinin gelmekte olduğunu anlatıyordu. Bababurnu'nu tutmaya memur millî müfreze oradan çekilmiş idi. Bu kuvvet ikinci vakti Maraş ovasına vasıl oldu. Erkenez suyu kenarında Maraş'a beş kilometrelik bir mesafede karargah kurdu. Çadırlar kurulduğu, ateşler yakıldığı görülüyordu. İslahiye caddesi üzerinde bir çok insan ve hayvanlar görülüyordu.

Bu kuvvet Miralay Norman'ın kumandasında 300 piyade ile bir dağ bataryasından ibaret idi. Norman Erkenez kenarında iner inmez getirmiş olduğu dört dağ topundan ikisini Hazinekarlı cihetine (Şehrin müntehayı şarkisi) diğer ikisini de Mercimek Tepe cihetinde (Şehrin batı tarafı) tevcih ederek her iki geçeyi bombardumana başladı. Norman'ın topları durmaksızın ateş püskürüyordu. Fakat evlerde yaptığı ufak tefek tahribattan başka hiçbir tesir olmuyordu. Kışladaki toplar da bunlara ilaveten şehrin her tarafına ateş saçıyordu. Bu bombarduman esnasında Askerlik Şubesi ile Muhasebei Hususiye dairesi kısmen harap oldular.

8 Şubat 336. Norman'ın askerleri şiddetli bir topçu ateşinden sonra Mercimek Tepe'ye taarruz ettiler. Fransızlar Mercimek Tepe'yi tuttular. Buradan şehrin batı tarafındaki Karamanlı ve Mağaralı mahallelerinin arkasından sarkmaya başladılar. Norman'ın bu

hareketinden Kışladaki mahsur Fransız Generali ile irtibat tesis etmek istediği anlaşılıyordu.

Norman Mercimek Tepe'yi işğal ettikten sonra top ve mitralyozlarını buraya yerleştirdi. Şehri bombardumana başladı. Ağırlıkları yine Erkenez suyu kenarında duruyordu.

Norman kuvvetinin gelmesi ve Mercimek Tepe'yi tutması bazı zaif kalpli kimselerin manevi kuvvetlerini kırdı. Bundan dolayı Fransızların bir huruĉ hareketi neticesinde şehirde katliâm yapmaları gibi elim bir vaz'iyetin hasıl olabileceği endişesile bu gibiler ailelerini şehirden çıkarmayı düşündüler. Bununla beraber bununda önüne geçildi.

9 Şubat 336. Eski ve yeni Fransız topları bu gün de şehri bombardumana devam ettiler. Bombardumana en ziyade Fransızların çekilme yolu üzerinde bulunan Bayezidli ve Mağaralı mahalleleri maruz kalıyordu. Bu mahalleleri ateş altına almalarından Fransızların kaçmak fikrinde oldukları anlaşılıyordu. Cephelerdeki milli kuvvetler yine müdafaada devam ve sebat ediyorlardı.

10 Şubat 336 Salı. Fransız kuvvetleri şehri, Hükümet konağı ile milli binaları aralıksız olarak sürekli şekilde bombarduman ettiler. Efradi milliye yerlerinde sebat ve müdafaada devam ettiler. Yeniden bir çok yangınlar çıktı. Pek çok evler kül haline geldi. Mercimek Tepe'sindeki toplar Bayezidli mahallesini akşama kadar fasılasız olarak bombarduman etti.

Elbistan'dan gelmiş olan Doktor Mustafa Efendi şehrin duĉar olduğu acınacak hallerden müteessir olarak bazı kimselerle müşavere neticesinde işin sulhen bitirilmesi çaresini düşünmek emelile kendisini kuvvei

işğaliye kumandanı ile görüştürmek üzere Amerikalılara mektup yazmış ve bunlardan muvafık cevap almış olduğunu beyan ederek Alman Hastanesi'ne gideceğini söylemiş.

Doktor'un bu hareketi her ne kadar şahsına ait ise de Fransızların bunu resmi bir müracaat suretinde telakki eyleyecekleri tabii görülmekle Hey'eti merkeziyece Fransızlarla temasına izin verilmedi. Bununla beraber Doktor akşamdan sonra yanında fener taşıyan bir arkadaşı olduğu halde kendi kendine Alman Hastanesi'ne doğru yollanmıştır.

Doktor'un Fransızlar tarafına hareket eylediği Hey'eti Merkeziyece duyulması üzerine geçmesine mümanaat edilmesi, ısrar eylediği takdirde vurulması yolunda Restebaiye Hey'etine emir verildi ise de bu emir yerine varıncaya kadar Doktor hududu aşmış ve Alman Hastanesi'ne doğru yol almıştı.

Fransızlar bu gece Maraş'tan kaçmak hareketleri ile meşgul olduklarından Doktor General ile görüşemeyerek hastanede kalmış ve arkadaşile birlikte Ermeniler tarafından orada öldürülmüştür. Bir rivayete göre de Generalin yanından dönerken hastane yakınında şehid olmuştur. Her ne suretle olursa olsun Doktor'un kendi başına giriştiği bu teşebbüs kendi hayatının sönmesine sebep olmuştur.

Doktor Mustafa Efendiye General tarafından yazılmış olan mektubun sureti aşağıda yazılmıştır. Bu mektuptan anlaşılacağı üzere General Doktor'un bu teşebbüsünü umumun nedamet ve teslimiyeti suretinde telakki etmiştir.

Doktor Mustafa Efendiye

Maraş'ta derekap iadei asayiş etmek kabliyetinden hariç bulunduğunuzu anlıyarak asakirimi bu gün Maraş haricine götürmek mecburiyetinde bulunuyorum. İslahiye cihetinde temini asayiş edeceklerdir. Yakında geri geleceğim. Bu gün akşamı mükâlememizi tastik edip mükaleme neticesinde talep ederim (Buradan bir şey anlaşılmıyor, bu maddelerin kabul ve tastik edildiğine dair malumat itasını talepten ibaret olsa gerek.)

1-Maraş şehrinin tamamen teslimi şöyleki Osmanlı Bayrağı kalkıp yerine beyaz bayrak çekilecek.

2-Türk ve Ermeni eşrafile beraber hükümet muvakkate teşkil etmek, mezkûr hükümetle mükâlemeye gireceğim.

3-Maraş dahilinde 48 saat zarfında ateşi durdurmak.

4-Bütün cephaneyi, mitralyozleri, top ve her nevi eslihayı kabil ise bir an evvel teslim ettirmek.

Tarafımdan 11 / Şubat / 336 saat yediden itibaren hiçbir top ve silah atılmayacak.

Burada bulunan Fransız ve Amerikalılara olan hürmet mukabilinde götürdüğüm emanet halinde olan eşhasa iyi hareket edilecektir.

Hükümetim kemali adaletle Maraş şehrinin teslimi hakkında olan şeraiti tertip edecektir. Cevabınızı Doktor Vilson'a verirsiniz. Mumaileyh bana gönderir.

Maraş'ta metruk kalıp emrimi almıyan asakire emrimin tebliğini rica ederim.

Erazil Şarkıye Kumandanı

General Keret

Bu günlerde Maraş'ta benzeri görülmemiş derecede kar yağmış ve ardından gayet sert poyraz esmiş olduğundan çok kuru bir soğuk var idi. Fransızlar yiyecek ve yakacak cihetile büyük bir sıkıntı içinde idiler. Hayvanların bir kısmını da başı boş salıvermişlerdi.

Gece yarısından sonra Kışla da bir patlamadan sonra yangın başladı. Bundan Fransızların kaçmakta oldukları anlaşıldı. Fransızların toplarıyla birlikte şehrin şimali garbisindeki bağlar içinden çekilerek Mercimek Tepe üzerinden ovaya inmiş oldukları ve götürmeyecekleri eşya ve mühimatlarını da Kışla ile birlikte ateşlemiş oldukları anlaşıldı.

Muhasemenin son günü olan 10 / Şubat / 336 Salı günündeki savaş durumunu gözden geçirip sonra ilerisine geçelim.

İki Tarafın 10 Şubattaki

Durumları

Savaş başlamazdan önce Maraş'ta toplanmış olan Fransız askerlerinin kiliselerde, büyük binalarda, hanlarda, Amerikan yurtlarında ve Kışla da yerleştirilmiş olduklarını yazmıştık. Silah patlayınca Ermeniler de Fransızların buldukları yerlere sığınmış

ve onlarla birlik olarak Türklere karşı silah kullanmağa başlamışlardı. Yirmi bir gün süren bu ulusal savaş esnasında Ağdere, Kale dibi, Şekerdere, Tekke, Kırklar, Kümbet ve Protestan kiliseleri ile Hanlar ve diğer binalar birer birer düşürülmüş içlerindeki Fransız ve Ermenilerden kaçabilenler diğer yerlere sığınmış ve kurtulmuşlar idi. Kaçamıyanlar ise yok edilmişlerdi.

Norman kuvvetinin gelmesi üzerine çarşılarda ve diğer dağınık yerlerde bulunan Fransız ve Ermeniler hemen bu kuvvete iltihak eylemişlerdi. Savaş durumu günden güne Türkler için müsait bir şekil almış idi. Şehir içinde duvarlar delinerek evden eve irtibat yolları açılmış ve sokakların çoğu Türkler için tehlikesizce geçilir bir hale gelmişti. Fransızların en kuvvetli müfrezeleri Abarebaşı ve Katolik kiliselerile Eytamhane de ve Kışla da mahsur bir halde kalmışlardı. Fransızlar çarşılardaki umum dükkânları iç içe delerek irtibat yolları kurmuş ve kaldırım taşlarını sökerek caddenin muhtelif yerlerinde siperler meydana getirmişlerdi. Dükkanların bu suretle delinip yol halini alması önce Fransızlar sonra da Türkler tarafından yağma edilmesine sebep olmuştur.

Fransızlarla beraber Ermenilerden de çok kimseler İslahiye'ye doğru kaçmışlar idi. Soğuşun şiddetinden bunların bir çoğu da yollarda donup kalmışlardır.

Fransızlar tevkif eylemiş oldukları beş zati hareketlerinden bir gün önce karargâhtan Mercimek Tepe'ye sevk etmişler ve ertesi gün de beraber götürmüşlerdi. Kışlık ve yolculuk için gerekli olan eşyalardan yoksun olan bu zavallılar pek çok sıkıntılar çekmişler ve ölümle pençeleşmişlerdir. Jandarma Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey dipçik

darbelerine rağmen yürümeğe mecali kalmamıştı. Norman ile birlikte Adana'dan Binbaşı İlhami Bey namında bir eski Osmanlı Binbaşısı gelmişti. İlhami Bey İsmail Hakkı Bey'in sınıf arkadaşı imiş, İsmail Hakkı Beyi görünce tanımış ve onun şefaatile götürülmekten vaz geçilerek yolda bırakılmıştır.

İsmail Hakkı Bey ertesini gün Fransızları takip için Maraş'tan çıkan efradı milliyet tarafından yolda karlar içinde bulunmuştur. Hemen Maraş'a kaldırılmış ise de el ve ayakları donmuş olduğundan kurtulamıyarak 22 / 2 / 336 tarihinde vefat etmiştir.

Bunlardan Mühendis Abdüllatif Bey bir yıl sonra İskenderun yolundan kaçarak Maraş'a gelmiş diğerleri ise Fransızlarla yapılan uzlaşmadan sonra serbest bırakılmışlardı. 23 / Teşrin evvel / 337 Pazar günü bunlar Maraş'a geldiler ve bütün halk tarafından pek parlak surette karşılandılar.

Fransızlar İngilizler tarafından kendilerine teslim edilmiş olan depodaki umum silahları tahrip ederek kullanılmaz bir hale getirmişlerdi. Cephaneleri de depoya taşıyarak bütün fişenkleri kasaturalarla doğramışlardı.

Bu silahların çoğu yepyeni Alman mavizeri ile muaddel martin tüfekler idi. Mekanizma ve kapakları İngilizler tarafından alınarak Halebe gönderilmiş idi. Fransızlar da bunların ağaç ve demir parçalarını tahrip etmişlerdi. Bununla beraber ele geçen bu enkaz ahaliye dağıtılmış idi. Maraş'ın tüfekçi ustaları martinlere kapak yaparak işe yarar bir hale getirmişlerdi.

Kurtuluş Günü

11 / Şubat / 336 Çarşamba. Fransızların Maraş'tan çekilmekte ve kaçmakta oldukları daha geceleyin şehrin her bucağına yayıldı ve duyuldu. Sabah olunca herkes seviniyor, herkesin yüzü gülüyordu. Halk birbirini tebrik ediyor. Allah'ın lutuf ve yardımile nail oldukları bu muvaffakiyetten dolayı Allah'a şükürler ediliyordu.

Bir kısım halk Sancağı hamilen Hey'eti Merkeziye'ye gidiyor. Heyeti selamlıyordu. Memleketin her tarafında büyük tezahürat yapılıyordu. Fransızların Maraş'a geldiklerinin ertesi günü bir Ermeni askerini vurarak Bertize kaçmış olan Sütçü Hacı İmam Ermenilerin en büyük zenginleri olan Hırlakyan Ağop Ağa'nın başını bir mızrağın ucunda gezdiriyordu.

Halkın bu günkü sevincinin derecesini burada anlatmak kabil olmadığından bunun takdirini okuyanlara bırakıyorum.

Bu gün yine bir Tayyare gelerek Maraş afakında biraz dolaştıktan sonra geri gitti. Fransızların çekilip gitmiş olmalarına rağmen Abarebaşı Kilisesi'nde tahassün etmiş olan Ermeniler yine ateş etmekte devam ediyorlardı.

Amerikalılar beyaz bayrakla Hey'eti Merkeziye'ye giderek Ermeniler hakkında af talebinde bulundular.

Doktor Mustafa Efendi ile arkadaşının cenazeleri Alman Hastanesi'nden kaldırılarak Kurra Efendi mezarlığına gömüldü.

Amerikalıların tavassutundan bir iki gün sonra kiliselerdeki Ermeniler silahlarını teslim ederek Milli Türk hükümetinin şefkat ve merhametine sığındılar. Harp esnasında şurada burada perakente suretile toplanıp hapisanede saklanan 400 kadar Ermeni de Amerikalılara teslim edildi.

Yirmi bir gün süren işbu ulusal savaş burada muhtasaran yazıldı. Bunun tafsilatı ayrıca büyük bir kitap teşkil edecek mahiyette olup Türk İstiklal Savaşında altın yazılarla yazılmaya değer hadiselerdendir.

Maraş muharebesinden sonra Millî kuvvetlerin mevcudiyeti ve kuvveti Fransızlar nazarında tecelli etmiş ve en sonunda uzlaşmaya varmıştır. Hülâsa: Maraş 11 Şubat 336 tarihinden itibaren tekrar ve ebedi olarak kendi mücahedesile ana vatana kavuşmuştur.

Harp halinin başlaması üzerine Liva'nın her tarafından bölük bölük kuvvetler gelerek mücadeleye iştirak eylemişlerdir. Şehirin her tarafında kazanlar kurulmuş yemekler pişiriliyordu. Dışardan gelen bu mücahidlere her gün sabah akşam yemek yediriliyordu. Maraş'ın büyük nineleri camilerde kurulmuş olan bu millet mutfaklarında Mücahidlere ekmek ve yemek hazırlıyorlardı. Yorulmak bilmeyen bu ninelerin hizmetleri de ayrıca takdir ve kendileri tebci olunur.

Fransızların çekilmelerinden ve Ermenilerin de Milli hükûmete dehalet eylemelerinden sonra memlekette sükûnet çarçabuk yerine geldi. Memurlar işlerinin başlarına geçtiler, alış veriş ve normal hayat yine başladı, bir yandan yurtsuz kalanlar yerleştirildi. Düşkünlere yardımlar yapıldı.

Fransızların Maraş'a Geri Gelme Teşebbüsleri

Fransızların Maraş'tan mağluben çekilmeleri şeref ve haysiyeti askeriyelerini kırmış ve bütün Kilikya bölgesinde nüfuzlarını sarsmış idi. Kırılmış olan şeref ve nüfuzlarını zahiren olsun tamir etmek ve yerine getirmek için Maraş'a dostlukla geri gelmeği kurmuşlardı. Bunun için de gûya hadise münasebetile Maraş ahalisine ve felâketzedelerine bir yardım olmak üzere İslahiye'ye getirmiş oldukları zahireyi Maraş'a yollamak için yüz elli kişilik bir Fransız kuvvetinin Maraş'a girebilmesini temine çalışıyorlardı. Fransızlar bu erek ile Babi âliye müracaat eylemişlerdi. Halbuki düşünmemişlerdi ki Maraşlılar Babi âliye'nin emri ile değil sırf kendi yurt severlikleri ile bu Millî savaşa atılmışlardı. Babi âli'nin bu yolda vereceği emirlerin ne gibi bir tesiri olabilirdi? Bununla beraber Fransızlar teşebbüslerinde muvaffak olmuşlardı. Günün birinde Dahiliye Nezareti'nden Mutasarrıflığa şu tel geldi:

Maraş Mutasarrıflığına

Evvel ve ahir beyan olunduğu vechile Fransada lehimize hasıl olan ceryan mühim ve menafii takviye ve bundan selameti memleket için temamilen istifade edebilmek için artık bizim aşayir ve ahali ve kuvvayı milliye ile Fransızlar meyanında muhasemenin bir an evvel sureti katiye de nihayet bulması ehem ve elzem olduğundan salahiyettar olan Fransız memurile bugün bilittifak tensip olunduğu vechile Fransızların Maraş'ta duçar oldukları hizmetin sureti zahirede tamiri ve Maraş ahalisi için istihzar ve İslahiye'ye nakil olunan

20 bin kilo erzakın Maraş'a isalı vesilesile oraya 150 neferlik bir Fransız kuvveti sevk olunmak ve bunların bir fikri intikam ile gelmediklerini ahaliye ve aşaire irae için kendilerine tarafımızdan Adana eşraf ve memurini müslimesinden münasip zevat tefrik edilecektir. Bu tedabirde Urfa, Ayıntap ve Birecik ile sair mahallerce de aynı muamelenin tatbiki musammamdır. Maahaza bu Fransız askerinin neticesi müsaleheye kadar Maraşta bulunan İngiliz askeri gibi hiçbir şeye müdahale etmiyerek memurini Osmaniye'nin kemakân kemali serbesti ile ifayi vazife etmeleri şartı esas olduğuna ve badema Ermenileri teşci edecek bir ittifakta da bulunmayacaklarına göre şu vecihle uzlaşmakta bizce hiçbir mahzur ve mazarrat melduz ve muhtemel olmadığından ve aksi halde yani böyle hükümetin teminatı muhtiresi üzerine gönderilecek kalilül miktar Fransız askerlerinden bir ferdinin her ne suretle olursa olsun taarruzata duçar olmaları vatanımız için gayri kabili telafi mazarratı istilzam edeceğinden eşraf ve ulemayı memleket şayet Urfa da olduğu gibi oraya da aşayir ve urbadan gelmişler varise bunlarla beraber reislerini serian nezdinize celb ve şu tensib kendilerine tebliğ ve Bağdad ve Musul vilâyetlerinde bulunduğum esnada hakkımda gösterdikleri eseri teveccüh ve muhabbette bir idamei makusede bulunmıyacaklarına mutmain olduğumun da rüessayı aşayire tefhimile şeraiti mebsute ile oraya gelecek Fransız askerlerini muazzez bir müsafir gibi istikbal ve bunun hilafın en küçük harekâtın her türlü kabul edeceklerine dair eşraf, ulema ve mevcut rüesayı aşayir tarafından makamı nezarete serian muvazzah bir telgrafname keşide ettirilmesi ehemmiyeti fevkalade ile tasviye ve cevabına intizar olunur. 11 / Mart / 336

Dahiliye Nazırı Hazım

Dahiliye Nazırı'nın bir yandan akıl ve siyaset öğreten bir yandan da tehdit eden şu gülünç teline aşağıdaki karşılık verildi:

Dahiliye Nezaretine

Malumi samileri olduğu üzere esasen İngilizlerin meslekini takip etmek ve beyneddevleteyn Karakol tebdili mahiyetinde olmak üzere buraya sokulmuş olan Fransızların Maraş ahalisi hakkında tevlid eyledikleri felâketi elmeden sekenei memleketin bir çoğu yersiz ve yurdsuz kalmış ve mesamii ahalide henüz tanın endaz olan top, mitralyoz ve tüfenk mermilerinden şehid ve mecruh olanların kanı kurumamış ve mahiyetten memleketin dörtte üçü mahyu harab olmuş olduğu ve Maraş musademesinden sonra da şu birkaç gün zarfında aynı felâkete uğrayarak ateşler içinde kalan Birecik ahalisi İslamiyesile memurin ve eşraf âilelerinin baş açık yalın ayak dağlara ve kırlara firarla hatır ve hayale gelmedik envai fecaiye giriftar oldukları ve Urfa, Ayıntab Kilis'in de kariben aynı akibete maruz bulunduğu ve Adana da intişar eden Ferda gazetesinin 1 Mart 336 tarihli nüshasında Fransız Generalının Maraş hakkında olan tekâlifi anifesinden memleketçe fevkalade galeyân ve heyecan husule geldiği şu sırada telgrafnamei samilerini mevzuu bahs etmek bile temini sükûn ve asayiş noktasından muhatereden salim görülememiştir. Maahaza Fransızların bu memleket hakkında hakikaten hüsnüniyet pervede ettiklerine delil olmak üzere Urfa, Ayıntab, Kilis havalileri hakkındaki mesleklerini tebdil ve oralardaki askerlerini birkaç yüze tenzil ile mütebakisini mühimmatı harbiyesile beraber çektiği

halda Maraş'a da yeni baştan emniyet gelerek o vakit iradei fehimanelerinin tabik ve infazi kabil olabileceği maruzdur. 13 / Mart / 336

*Mutasarrıf Vekili
İrfan*

İrfan Bey Askerî Kaymakamıdır, Ayıntab kalem reisi idi. Fransızlar gittikten sonra İstanbul hükûmetince Maraş'a Mutasarrıf vekili tayin edilmiş idi. Bu tel üzerine Fransızların bu teşebbüsleri de suya düştü.

Mübarek Şehitlerimiz

Maraş Milli mücadelesi esnasında yurt ve din uğrunda şehid düşen Türklerden bazılarını aşağıya yazıyorum.

1-Evkaf memuru Evliya Ef. Müdafaai Hukuk Cemiyeti Maraş Heyeti Merkeziyesi'nin fedakâr bir üyesi aynı zamanda Acemli Heyeti İdaresi'nin reisi idi. 4 / Şubat / 336 tarihinde Arasta Hanı muharebesinde şehid düşmüştür. Acemli Camisi'nin havlusunda medfundur. Mezar taşında şu yazılar vardır:

Ey zair, gayret ve şehameti milliyenin bir timsali ülvisi huzurunda bulunuyorsunuz. Maraş harekât ve mücahedati milliyesinin esasını kuran ve sinei hamiyet ve celadetini namusi din ve vatanın hılsı uğurunda siper ederek nihayet rütbei şehadetle kâmyab olan şehidi muhterem mücahidi muazzez Evliya Efendi merhumun merkadi muattarlarıdır mevcudiyeti

maneviyesine karşı daimî bir hissi hürmet taşımak her müslüman için bir vazife mukaddesdir.

Şubat – 336

2-Göllülü Yusuf Çavuş. Evliya Efendi'nin arkadaşı idi. Gayret ve fedakârlığı çok yüksektir. Tekke muharebesinde şehid düşmüştür.

3-Hayrullah Efendi. İdadi mektebi Riyaziye muallimi idi. Bababurnu muharebesinde aldığı yaranın tesiri ile bir müddet sonra vefat etmiştir.

4-Ceza Reisi Cemil Bey ve anası. Muharebenin ilk günü evine giderken sokakta şehid olmuştur. Cenazesi birkaç gün sokak ortasında kalmış idi. Anası da evlerinin içinde şehid olmuştur.

5-Veliyeddin Efendi. İdadi mektebi Ulumi diniye muallimi idi. Komşusu bulunan Ermeniler tarafından duvarı delinerek evinin içinde şehid edilmiştir.

6-Doktor Mustafa Efendi. Mektebi Tıbbiye Mülkiye'nin 324 senesi mezunlarından olup Maraş'ta serbest doktor idi. Alman Hastanesi'nde arkadaşile birlikte şehid edilmiştir.

7-Üzümsuyu zâde Mehmed Agâh efendi.

8-Eşbah zâde Mehmed Ef. Bu zatın Osman Efendi adındaki ihtiyat zabiti olan bir oğlu da Antep cephesinde şehid olmuştur.

9-Çuhadar Hacı Mustafa Efendi oğlu Ali Efendi. Babasının bir tek oğlu idi. Bayazıdlı mahallesinde sokak içinde yaralanmış ve şehid olmuştur.

10-Kitapçı Buhari zâde Abdülhakim Efendi.

11-Divanlı mahallesinden Hacı Musa zâde Hacı Mahmud Efendi.

12-Âlemlî mahallesinden Hacı Recep oğlu Nuri. Buna Millîş Nuri derlerdi. Çok yiğit ve fedakâr bir zat idi. Gerek harpten önce ve gerekse harpten sonra büyük işler görmüş ve bu uğurda canını vermiştir. 3 / 2 / 336 tarihinde Kuyucak muharebesinde şehid olmuştur.

13-Saçmalî oğlu Mehmed.

14-Kerhanlı Ali.

15-Yunus zâde Mehmed Ali. Bunlar da Millîş Nuri'nin arkadaşlarından idiler.

16-Viç viç zâde Ali Efendi oğlu Hüseyin Efendi.

17-İsa Divanlı mahallesinden Beydili zâde Hafız Ökkâş Efendi, ihtiyat zabiti idi, çok işler görmüştür.

18-Şekerli mahallesinden İbiş Ağa zâde Mehmed Ağanın oğlu Ali Ef.

19-Jandarma Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey. Fransızlar tarafından götürülürken yolda donmuş ve bu yüzden vefat etmiştir.

Savaşa Devam

Maraş kurtulduktan sonra Maraşlılar silahlarını ellerinden bırakmadılar. Mücadelenin daha önemli günleri bundan sonra başladı. Millî teşkilâta bundan sonra daha ziyade kuvvet ve önem verildi. Çünkü Fransızların ellerin altında nice kardaşlar inleyip

duruyordu. Bunları da kurtarmak, onlara hürriyet ve istiklâl havası aldirmek lazım idi. Adana, Antep'te ve diğer yerlerde bulunan arkadaşlarımız Fransız ve Ermeni işkenceleri altında inlerken Maraşlılar rahat duramazlardı. Bunların ah ve eninleri her gün Maraşlıların kulaklarına geliyordu. Bunun için yeniden kuvvetli millî müfrezeler kuruldu, Antep, İslahiye, Bahçe ve Haruniye cephelerine sevk edildi.

İlk müfreze 29 / Şubat / 336 Pazar günü Keferdiz istikametinde hareket etti. (*Kılınç Ali Bey*) kumandasında bulunan bu müfreze adi bir dağ topu ile dört makineli tüfenk, iki yüz piyade ve bir miktar süvariden ibaret idi. Müfreze Şeyh Adil yerinde bütün halk tarafından yola vuruldu. Duâlar yapıldı. Nusret ve muvaffakiyet temenni edildi. Maraş şehir bandosu da bu aralık millî parçalar çalıyordu.

Bundan sonra cepheler için menzil hatları yapıldı, Erzak depoları kuruldu. Memleketin bütün ulema eşraf ve ileri gelenleri nöbet nöbet efradı milliyenin başında olarak güle güle cephelere gidiyorlardı. Maraşlılar Antep, Haruniye ve Yarbaşı'nda Fransızları ağır hezimetlere uğratmışlardır.

Selahaddin Adil Bey Maraş'ta

İşe gittikçe daha ziyade intizam ve düzen vermek icap ediyordu. Bu erek ile Miralay Selahaddin Adil Bey Maraş'a geldi. Bu havalinin kumandasını eline aldı. Yeniden Alaylar, Fırkalar kuruldu. Kendisi kolordu Komutanlığını yapıyordu. İşe başlar başlamaz Ziraat Bankası'nda bulunan 500 altun kurban derisi

parası emirlerine verildi. Kıt'aların zabıt ihtiyacı gittikçe temamlanıyordu.

Bu günlerde hasıl olan lüzum üzerine bir gecede 300 kişilik bir kuvvet hazırlanarak ertesi gün sabahleyin Antep'e çıkarıldı. Bu kuvvet yola çıkarılır iken Selahaddin Adil Bey de hazır bulunuyordu. Bir gece içinde böyle taze bir kuvvetin meydana çıkarılmış olmasından dolayı hem seviniyor hem de Maraşlıları takdir ediyordu.

Maraşlılar bedenî olan fedakârlıklarından başka ordu için para cihetile de büyük yardımlarda bulunmuşlardır. Az bir zaman içinde yüzlerce genç, dinç at ve katır satın alarak orduya terk ve teberrü eylemişlerdir.

Onbin Kişilik Bir Ziyafet

Maraş'ta yepyeni bir fırka kurulmuştu. Fırkaya Dokuzuncu Fırka adı verilmiş idi. Fırkanın bütün ihtiyaçları giderilmiş idi. Bu fırkanın alaylarına Sancak tevzii merasimi yapılacak idi. Merasim kışla meydanlığında yapıldı. Maraşlıların hemen çoğu bu merasimde hazır bulunuyordu. Sancak merasimi bittikten sonra Maraş'ta bulunan bütün zabıtlere, efrada memurlara ve mektep çocuklarına Maraş zenginleri tarafından Pınarbaşı'nda bir ziyafet verildi. Pınarbaşı'nın bütün bahçeleri insan ile dolmuştu. Bu ziyafetin on bin kişiye baliğ olan davetlilerinin hepsine kuzu, pirinç pilavı ve baklava ikram edildi. Bu aralık Maraş'ta bulunan Antep eşrafından bazıları da bu ziyafetin masrafına iştirak eylemişlerdi. Ziyafet çok

samimi bir hava içinde geçmiş bu vesile ile milli varlık ve birlik kendisini bir kere daha göstermiş idi.

(Tarihi bir Vesika)

Üç livanın kumandanlığına tayin edilmiş olan General Keret tarafından neşir edilen beyannamenin sureti:

Proclamation

Aux habitants des Sandjaks D'aintab,

Marache, Ourfa

Par ordre de General du Division Commandant en chef d'Armee du Levant, Haut commissaire de la R. F. En Syrie et Cilicie, Je prends le comandemen des troupes françaises dans les sandjaks d'Aintab, Marach, Ourfa. D'accord avec le Sultan la R. F. Etend aujourd'hui son action tutelaire sur la Syrie, la Cilicie et les territoires de l'est, tous les habitants san distinction de race ni de religion sont sous le protection de nos armes dont la puissance a ete consacree par la victoire. Nous respecterons les proprietes particulieres et les lois dans l'Empire Ottoman. Apres de longues annees de guerre le regne dela paix et du travail est venu. Que les honnetetes gens rangent du côté de la France.

1 / Decembre / 1919 Aintap

Qurette

(Türkçesi)

Antep, Maraş ve Urfa Sancakları Ahalisine

İlân

Fransa Cumhuriyet hükûmetinin Suriye ve Kilikya da fevkâlade komiseri ve Şark Ordusu Baş Kumandanı Ferik General emrile Antep, Maraş ve Urfa sancaklarındaki Fransız kıtaatının kumandanlığını deruhte ediyorum. Padişah ile olan itilâfa binaen Fransa Cumhuriyet hükûmeti Suriye, Kilikya ve şimal çevresinde bulunan yerlerde bu günden itibaren vesayet yapmaya başlıyor. Cins ve din farkı gözetilmeksizin bütün ahali satveti zaferle anlaşılan silahlarımızın himayesi altındadır. Biz herkesin dinine ve malına ve Osmanlı Devletinin kanunlarına hürmet edeceğiz ve ettireceğiz. Uzun harp senelerinden sonra sulh ve çalışma devresi gelmiştir. Namuslu kimseler Fransa'nın yanında yer alırlar.

1 / 12 / 919 Antep

Keret

**Adana, Maraş ve Antep Ahvali Hakkında
Behisnili Ziya Tarafından Söylenen
Destanın Bir Kısmı**

Besmele ile aldım kalemi ele
Zikridelim bin bir adlı Subhan

Yeni bir manzuma getirdim dile
Muhtasaran bir şey kılam beyanı

Dikkatle dinlen budur manzumi
Mecmu âlemin oldu malumu

Tam hisab olundu tarihi rumi
Sene 336 ilâni

Ol Adanadan koptu kıyamet
Ya Rab İslame bu ne hakaret

Anladık kusuru bizde kabahat
Bu âlamet kıyametin nişanı

Asker ihraç etti .... Fransızlar
Esasen bilirim dinsiz imansız

Adana abloka oldu ansız
Kesmeğe başladı sabı sıbyanı

Ey millet kafayı yormayın boşa
Allah Allah diyerek siz girin işe

Her kim vatana cidden çalışsa
Ana vardır Hakkın lutfu ihsanı

Adana ovasını kapladı zulmet
Asker cem eyleyip yetişin millet

Fransız Maraşa etti azimet
Yeni geldi ölmekliğin zamanı

İl oğluna geldi koptu kıyamet
Din için can veren kıldı beşaret

Çokları imtina etti nihayet
Bazıları dediler çok el'amanı

Bi haber Maraşta ateş açıldı
Münkirle münafık anda seçildi

Mümin olanlara hil'at biçildi
Çalışırsak mahv ederük düşmanı

Fatmalı Derviştir Çete memuru
Evliya zadedir refiki huri

Kanı nerde o Mıllış Nuri
Bu zatlar Ukbada gördü Rıdvanı

Mercimek tepeye kuruldu toplar
Yetiştı arslanlar istihkâm atlar

Uyanın gözlerinizde kalmasın hablar
Elden vereceğiniz garip Vatanı

Göksün gerdi Maraş yirmi bir gün harba
Hep ünleri gitti şark ile garba

..... Fransızlar dayanın harba
Çünkü bizlere derler Türk kahramanı

Din için can viren kalmaz piyade
Bu yolda mahvolmak lazım ziyade

Vatan fedaisi Zülkadir zade
Çıkarma hatırdan bey Süleymanı

Tekrar bu taraftan verelim haber
Tarih sahipleri tutsun muteber

Parlattı İslamı hayyi zülcelal
Küffar elimizden kurtulmak muhal

O ŞİRİ İLAHİ MUSTAFA KEMAL
Sertaser zabtetti bütün cihanı

İSTİKLAL SAVAŞINDA M A R A Ş

Yazan:
Hüsameddin KARADAĞ

Yeniden Yayınlayan:
Mehmet Yusuf ÖZBAŞ

Evliya Efendi
4 Şubat 1920'de şehid oldu

Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi
Kurma ve Yaşatma Derneği

*Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi Kurma ve Yaşatma
Derneği Yayını olarak 1994 tarihinde M.Yusuf ÖZBAŞ
tarafından yayınlanan eserin kapağı*

MERHUM YUSUF ÖZBAŞ BEYİN SUNUŞ YAZISI

Merhum Hüsameddin Karadağ "İstiklal Savaşında Maraş" isimli bu eseri ile "kurtuluşumuz konusunda ilk tarih kitabı yazmış olan Türk" ünvanını kazandığı gibi, mücadeleye bilfiil katılan, müdafaayı hukuk cemiyetinin yetkili üyelerinden "kurtuluşla ilgili eser veren tek kişi" olma şerefini de ahzetmiştir.

Onun Maraşlı olmayışı, gözlemlerinde ve hükümlerinde, kesinlikle tarafsız kalmasını sağladığından, eserinin değeri bir kat daha artmıştır.

Yazarımız, Önsöz bölümünde, savaşın başlamasından önce, savaş sırasında ve sonra topladığı belgeler ve tuttuğu notlardan yararlanarak hazırladığı kitabını, 1925 yılında, bastırılmak üzere Maraş İl Genel Meclisine yolladığını, onların da yaptırdıkları inceleme sonucunda, kitabını gerçekçi ve faydalı bularak bastırmaya karar verdiklerini, fakat parasızlık bahanesiyle 16 yıl baskıyı gerçekleştirmediklerini, kitabın basılmasından ümidini kesince, geniş hacimli eserinin yalnızca savaşla ilgili bölümünü ayırarak, memuriyet yaptığı Mersin'de (İçel) bizzat bastırıldığını anlatmaktadır.

Kaç adet bastırıldığı bilinmeyen bu kitabın, Maraş'ta bulunan tek nüshası, Sayın Saim Emirmahmutoğlu'nun 1948 yılında kurduğu HİZMET gazetesinin arşivinde yaptığımız incelemede çok faydalı bir kaynak olduğunu farkederken, Saim beyden kitabı müzemize hediye etmesini istirham ettik. Arzumuzu yerine getirmesinden

sonra da, çevirisini hemşehrilerimizin yararına sunmaya karar verdik.

Bu hizmeti, merhum yazarın Maraş İl Genel Meclisine verdiği görevin, gecikmiş olsa da, yine Maraşlılar tarafından yerine getirilmesi olarak kabul ettik.

Osmanlı döneminde, yüksek tahsilin en zor dalı olarak kabul edilen Baytar Okulundan mezun kişilere, memleketin en aydın kişileri gözü ile bakılırdı.⁽¹⁾

Hüsameddin Karadağ da, ehliyetini, davranışları ve eseri ile kanıtlayan bir baytardır. Kitabında tarihçilerimiz arasında, sürtüşme konusu yapılan, yahutta hiç değinilmeyen bir çok konuya açıklık getirdiğinden, eserin, bundan sonra tarih yazacaklara çok yararlı olacağına inanıyorum.

Artık, gelecekteki yazarlarımız:

- Kaleye Fransız bayrağı çekildi mi?
- Sütçü İmam ne yaptı, ne yapmadı?
- Savaşta, üstün fedakârlıkları görülen şehit ve gazilerimiz hangileri idi?
- Mahalli savunma teşkilatı nasıl ve ne zaman kuruldu? Bunların kadrosunu kimler oluşturmuştu? Gibi soruların cevaplarını anında bulacaklar.

Merhum Doktor Mustafa'nın, Fransızlar Maraş'a gelmeden iki gün önce ulu camide ilk savunma toplantısını tertib ettiğini, bayrak çekilmesi hadisesinin, belli bir planın başarı ile uygulanması sonucu

---

⁽¹⁾ Millî Şairimiz Rahmetli Mehmet Akif Ersoy da Baytardır

olduğunu, Savcı Mehmet Ali Kısaküreğin "Aleml İslama Hitab" başlıklı beyannamesinde yazılı "Bu gün, kaledeki alsancağın Fransızlar tarafından indirilip, yerine kendi bayrakları kondu." şeklindeki cümlenin de, Kale burcunda Fransız bayrağını dalgalanırken görerek değil, Fransız komutanının bu konudaki kesin kararını ve mutasarrıf Ata beyin tüm çabalarının sonuçsuz kaldığını bilerek ve Fransızların Cuma günü kaleye çektirecekleri bayraklarını oraya taşıırken görerek yazdığını, bu beyannamenin Perşembe günü kaleme alınıp, Cuma gecesi bazı camilere asıldığını öğreneceklerdir.

Ayrıca, Keret'in, Maraş'tan kaçışı gecesinde, Dr. Mustafa Efendiye tevdi ettiği barış teklifinin maddeleri hakkında bilgi edinecek, jandarma yüzbaşı Mahmut Bey'in⁽²⁾ fedakârlığı ile Jandarmanın gizli deposunda saklı 850 adet mavzerle, bin sandık merminin millî güçlere nasıl dağıtıldığından, 300 sandığı savaşta sarfedilen mermilerden kalan 700 sandığının da Türk askerine teslim edildiğinden haberdar olacaklardır.

Harpden hemen sonra, Maraş'ta, müstakil bir kolordu teşkiline memur edilen Selâhiddin Adil paşanın tüm ihtiyacının, yani, efrat, silâh, cephanes, yiyecek, giyecek ve nakliyatta kullanılacak hayvanların, Maraşlılar tarafından sağlandığını ve onların evvelâ Antep'te sonra da batı cephesinde sayısız şehitler vererek millî mücadelenin başarısına katkı sağladıklarını bileceklerdir.

Yine bu kitapta verilen malumattan, kurtuluştan sonra Fransızların şehir halkına yardım bahanesi ile

---

⁽²⁾ Mahmut bey 1919 yılında soyadı kanunu çıkmadan önce vefat etmiştir. Çocukları Seçmeer soyadını almıştır.

yeniden Maraş'a dönme arzularına, Osmanlı Hükümeti'nin çok sıcak bakmasına rağmen, Mutasarrıf vekili İrfan Bey'in yerinde ikazları ile "Olamaz" cevabı verildiğine şahit olacak, birçok bilmediklerimizi öğrenecek, zihnimize yerleşen bazı yanlışları da düzeltmiş olacağız.

Merhum Karadağ'ın bize sağladığı bu fırsattan yararlanarak okuyucuya şu gerçeği anlatmakta fayda görüyorum:

Dünkü gün Maraş'ı mükemmel bir tarihten mahrum bırakan il genel meclis üyelerinin, bu gün aynı hizmeti deruhte eden torunları, aynı konuda bir tarih hazırlayan ve bunun için ömrünün en verimli otuz yılını harcayan ve son çabalarının da bir sonuç vermemesinin ardından on beş gün önce rahmetli olan kıymetli hemşehrimiz şair Mustafa Zülkadiroğlu'nun eserinin yayınlanmasına da imkân tanımamıştır.

Bu gün yerel yönetimler, aynen KİT'ler gibi, millet parası ve millet imkânları ile halka zulmetmektedir. Beldeler partilerin arpalığı olmuştur. Siyasilerimiz alacakları oyun hesabı ile bunlara daha geniş imkânlar ve yetkiler verme yarışındadır.

Eğer bu kuruluşların, dürüst, ehil ve adil kişilerce yönetilmesini garantileyecek kanunî düzenlemeler yapılmadan, söyledikleri imkân ve yetkileri de verirlerse, millete de, beldelere de yazık etmiş olurlar.⁽³⁾

Kitabın kapağına, Maraş'ta "Şehit Evliya" adı ile bilinen, Hüsameddin Bey'in tarihinde "mübarek

---

(3) Partili, partisiz, yerel yönetimlerde adil hizmet veren şerefli kişilere ancak hürmet duyarız ve kendilerine medyunu şükranız.

şehitler" diye ayrılan bölümün birinci sırasında "Evkaf memuru Evliya efendi" diye takdim edilen muazzez şehidimizin fotoğrafını koyduk. Bu resmi, Evliya efendinin oğlu, arkadaşım, eski senatörlerimizden Hâkim Fehmi Evliya bey müzemize hediye etmişti. Kendisi de birkaç gün önce bir araba kazasında şehit oldu. Ruhları şad olsun. 1994

Mehmet Yusuf ÖZBAŞ

RESİMLER

26. 3. 1934
Messin

Liverak 926

کریک | ۱۹۲۰

